

UNODC

United Nations Office on Drugs and Crime

Global Resource for Anti-Corruption
Education and Youth Empowerment

Навчальні інструменти для викладачів і фахівців

Серія модулів із протидії корупції

Модуль 10

Участь громадян у протидії корупції

Навчальні інструменти для викладачів і фахівців

Серія модулів УНЗ ООН з протидії корупції

МОДУЛЬ 10

УЧАСТЬ ГРОМАДЯН У ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

UNODC

United Nations Office on Drugs and Crime

Загальні відомості

Серія навчальних модулів УНЗ ООН з протидії корупції містить 14 модулів, присвячених низці основних питань протидії корупції. Вони включають різні визначення корупції, огляд її руйнівних наслідків та заходів з протидії корупції, а також зв'язок між корупцією й такими різними сферами як належне урядування, порівняльна політологія, інформування про порушення, системи правосуддя, права людини, гендерна проблематика, освіта, громадянська участь, мир та безпека.

Модулі призначені для використання закладами як вищої, так і професійної освіти в усьому світі. Вони розроблені так, щоб допомогти у проведенні занять з протидії корупції викладачам та інструкторам, в тому числі й тим, які не мають спеціальної підготовки з питань протидії корупції, але бажали б включити ці елементи до своїх навчальних курсів. Викладачі можуть адаптувати модулі, перш ніж вводити їх до своїх занять і курсів. Модулі містять обговорення актуальних проблем, пропозиції щодо завдань і вправ, рекомендовану структуру занять, порядок оцінювання студентів, списки літератури (з фокусом на матеріалах у відкритому доступі), слайди PowerPoint, відеоматеріали та інші засоби навчання. Кожен модуль містить план тригодинного заняття, а також практичні рекомендації щодо його перетворення на повноцінний курс.

Модулі орієнтовані на універсальні цінності та проблеми та можуть легко адаптуватися до різних місцевих та культурних умов, у тому числі до різних програм отримання освітнього ступеня, оскільки мають міждисциплінарний характер. Ці модулі спрямовані на підвищення обізнаності слухачів та студентів з питань етики, посилення їхньої готовності діяти доброчесно та формування навичок, необхідних для застосування та поширення цих норм у повсякденному житті, професії та суспільстві. Ефективність модулів посилює те, що вони охоплюють як теоретичні, так і практичні аспекти й використовують такі інтерактивні методи викладання, як експериментальне навчання та групова робота. Ці методи утримують увагу слухачів і студентів і допомагають їм розвивати критичне мислення та навички розв'язання проблем і спілкування, адже всі ці навички є важливими для освіти у сфері етики.

Теми модулів були вибрані після консультацій з науковцями, які брали участь у нараді експертів, скликаній УНЗ ООН у Відні в березні 2017 року. Ці експерти наголосили на потребі в підвищенні рівня антикорупційної освіти в усьому світі і надали рекомендації щодо основних сфер, які мають розглядатися в модулях. На їхню думку, вкрай важливим є те, щоб ці модулі готували студентів і слухачів до ефективних дій на основі цінностей, забезпечували їх залученість, могли бути пристосовані до різних регіональних і дисциплінарних умов, а також давали змогу викладачам включати їх як антикорупційні компоненти до поточних курсів і дисциплін.

Для досягнення цих цілей експерти рекомендували зробити модулі такими, щоб вони мали низку певних характеристик і зрештою були в змозі:

» Поєднати теорію з практикою	» Спіратися на передовий досвід фахівців-практиків
» Підкреслити важливість доброчесності та етики в повсякденному житті	» Поєднати питання доброчесності та етики з іншими глобальними проблемами та ЦСР
» Заохочувати критичне мислення	» Дотримуватися міждисциплінарного й багаторівневого підходу
» Не лише наголошувати на важливості ухвалення етичних рішень, а й демонструвати те, як виконувати ці рішення	» Робити акцент на глобальній етиці та універсальних цінностях, залишаючи простір для різноманітних регіональних і культурних аспектів
» Застосовувати інноваційні інтерактивні навчальні методи	» Використовувати чітку й зрозумілу неспеціалістам термінологію
» Дотримуватися балансу між загальною та прикладною етикою	» Бути зручними для користувачів

Спираючись на ці рекомендації, УНЗ ООН понад рік працювало з понад 70 експертами-науковцями з понад 30 країн над підготовкою 14 навчальних модулів із протидії корупції. Кожний модуль розроблявся профільною групою вчених і фахівців УНЗ ООН, а потім проходив колегіальний огляд ширшою групою вчених, які представляли різні дисципліни та регіони, для врахування міждисциплінарних і глобальних аспектів. Модулі пройшли ретельну перевірку в штаб-квартирі УНЗ ООН, після чого були остаточно відредаговані та опубліковані на вебсайті Управління як матеріали відкритого доступу. Крім того, було досягнуто домовленість регулярно оновлювати зміст модулів для забезпечення їх відповідності сучасним дослідженням та поточним потребам освітян.

Цей інформаційний інструмент розроблений Сектором УНЗ ООН з корупції та економічної злочинності (СЕВ) в межах Ініціативи «Освіта для правосуддя», що є компонентом Глобальної програми з імплементації Дохійської декларації.

Застереження

Зміст серії модулів УНЗ ООН з протидії корупції не обов'язково відображає погляди чи політику Управління Організації Об'єднаних Націй з наркотиків і злочинності (УНЗ ООН), держав-членів чи донорських організацій і не означає будь-якого схвалення. Використані позначення та представлення матеріалів у цих модулях не означають висловлення будь-яких поглядів УНЗ ООН щодо правового статусу чи стану розвитку будь-якої країни, території, міста або місцевості чи їхніх органів влади, а також стосовно делімітації їхніх меж чи кордонів. УНЗ ООН заохочує використання, відтворення та розповсюдження матеріалів цих модулів. Якщо не вказано інше, їхній зміст дозволяється копіювати, завантажувати й друкувати для навчальних, дослідницьких та викладацьких цілей або для використання в некомерційних продуктах чи послугах за умови належного визнання УНЗ ООН як джерела і власника авторських прав, а також за умови відсутності будь-яких припущень про схвалення з боку УНЗ ООН поглядів, продуктів чи послуг користувачів.

Матеріали, представлені в цьому документі, надаються на умовах «як є», без жодних прямих чи непрямих гарантій, які б включали, серед іншого, гарантії комерційної придатності, придатності для певної цілі або відсутності порушень. Зокрема УНЗ ООН не дає жодних гарантій чи запевнень щодо точності чи повноти будь-яких таких матеріалів. УНЗ ООН без попередження періодично додає, змінює, вдосконалює чи оновлює матеріали в модулі.

УНЗ ООН за жодних обставин не несе відповідальності за будь-які втрати, збитки, відповідальність або витрати, завдані або понесені, відповідно до тверджень, внаслідок користування цим модулем, які включають, серед іншого, будь-які пов'язані з цим хиби, помилки, упущення, переривання чи затримки. Користування цим модулем відбувається виключно на ризик користувача. За жодних обставин, які серед іншого включають недбалість, УНЗ ООН не несе відповідальності за будь-які прямі, непрямі, випадкові, особливі чи побічні збитки, навіть якщо УНЗ ООН було повідомлено про можливість таких збитків.

Користувач окремо визнає та погоджується з тим, що УНЗ ООН не несе відповідальності за будь-яку поведінку будь-якого користувача.

Посилання на інтернет-сайти, що містяться в цих модулях, надані для зручності читача і є точними на момент публікації. Організація Об'єднаних Націй не несе відповідальності за їхню подальшу точність після публікації або за зміст будь-якого зовнішнього вебсайту.

Збереження імунітетів

Ніщо в цьому документі не є і не має вважатися обмеженням або відмовою від спеціально захищених привілеїв та імунітетів Організації Об'єднаних Націй.

Організація Об'єднаних Націй зберігає за собою виключне право на власний розсуд у будь-який спосіб змінювати, обмежувати чи припиняти доступ до сайту або будь-яких матеріалів. У зв'язку з цим Організація Об'єднаних Націй не зобов'язана зважати на потреби будь-якого користувача.

Організація Об'єднаних Націй залишає за собою право на власний розсуд і без попередження відмовляти будь-якому користувачеві в доступі до цього сайту чи будь-якої його частини.

Жодна відмова Організації Об'єднаних Націй від будь-яких положень цих Умов не є зобов'язальною, якщо вона не викладена в письмовій формі й не підписана її належно уповноваженим представником.

Офіційного редагування цих модулів не проводилося.

Зміст

Вступ	07
Результати навчання	07
Ключові питання	08
Ключові терміни та поняття	09
Роль громадян у боротьбі з корупцією	11
Роль ОГС у боротьбі з корупцією й пов'язані з цим ризики та виклики	14
Роль медіа у боротьбі з корупцією	15
Доступ до інформації: передумова участі громадян	18
ІКТ як інструмент участі громадян у боротьбі з корупцією	19
Зобов'язання державної влади щодо забезпечення участі громадян у боротьбі з корупцією	20
Висновок	21
Джерела	22
Вправи	27
Вправа № 1. Як громадяни можуть брати участь у боротьбі з корупцією?	28
Вправа № 2. Як журналісти-розслідувачі можуть боротися з корупцією?	28
Вправа № 3. Громадянська журналістика	29
Вправа № 4. Суб'єкти, що міняють правила гри в боротьбі з корупцією. Ключові активісти та медійні персони, які ініціюють антикорупційні дії	30
Вправа № 5. Вплив громадянського суспільства	31
Вправа № 6. Застосування технологій у боротьбі з корупцією: блокчейн і великі дані	31
Рекомендована структура занять	33
Основна література	35
Додаткова література	37
Оцінювання знань студентів	40
Додаткові навчально-методичні матеріали	41
Відеоматеріали	41
Вебсайти	42
Тематичні дослідження, новинні повідомлення і блоги	42
Рекомендації з підготовки окремого курсу	43

Вступ

У цьому модулі розкривається тема участі громадянського суспільства, включно з окремими громадянами, організаціями громадянського суспільства (ОГС) та медіа, в боротьбі з корупцією. У ньому розглядаються питання політичної участі, каналів повідомлень про корупцією, журналістських розслідувань, свободи преси у контексті протидії корупції, діяльності онлайн, соціальних мереж, інформаційних технологій і постання громадянської журналістики. У модулі робиться висновок про те, що посилення прозорості й підзвітності, а також контролю з боку громадян, їхньої участі та залученості, може сприяти зменшенню корупції та запобіганню їй. Приділяючи особливу увагу ролі громадян, ОГС та медіа, цей модуль висвітлює низку засобів удосконалення відповідальності перед суспільством. У вправах містяться приклади боротьби з корупцією з боку «трендсеттерів» та «суб'єктів, які змінюють правила», тобто ключових активістів і медійних персон, які ініціюють антикорупційні дії, а також з боку «звичайних громадян». Завдяки цьому модуль отримує важливий практичний елемент і стає доступним для студентів різних рівнів освіти. Історії людей, які працюють задля боротьби з корупцією, допоможуть студентам усвідомити важливість теми. Матеріали цього модуля ґрунтуються на аналізі питань доброчесності та етики ЗМІ, що міститься у Модулі 10 Серії модулів УНЗ ООН з доброчесності та етики. Вони також пов'язані з багатьма матеріалами інших модулів Серії модулів УНЗ ООН з протидії корупції.

Результати навчання

- Розуміння важливості участі громадян у боротьбі з корупцією як на особистому рівні, так і в складі організацій громадянського суспільства.
- Розвиток сильнішого почуття відповідальності для активної участі в боротьбі з корупцією.
- Визначення інструментів і можливостей активного залучення громадян до боротьби з корупцією, у тому числі засобами інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та соціальних мереж.
- Критичне вивчення ролі і відповідальності медіа (включно з соціальними мережами) та організацій громадянського суспільства в боротьбі з корупцією.

Ключові питання

Корупція – складне явище, яке впливає на всі сегменти суспільства. Вона вимагає комплексної реакції від усіх секторів: публічного сектору, приватного сектору та громадянського суспільства. Огляд різних форм і визначень корупції та її шкідливих наслідків для всього світу міститься в Модулі 1 Серії модулів УНЗ ООН з протидії корупції. У контексті цього модуля слід відзначити, що Конвенція ООН проти корупції (UNCAC)¹ не дає єдиного всеохопного визначення того, чим є «корупція». Натомість у ній визначаються і класифікуються як кримінальні правопорушення різні корупційні діяння, наприклад, підкуп та розкрадання майна (як з боку публічних посадових осіб, так і в приватному секторі); зловживання службовим становищем (тобто, коли особи, що виконують публічні функції, зловживають владою для отримання вигоди); зловживання впливом; незаконне збагачення; відмивання коштів. Учасницями Конвенції ООН проти корупції є 189 держав світу (станом на листопад 2021 р.), а отже вона наближається до всесвітнього охоплення й можна вважати, що різні діяння, визначені Конвенцією як корупція, визнаються такими в міжнародному масштабі.

У Модулях 4 та 5 Серії модулів УНЗ ООН з протидії корупції розповідається про роль, відповідно, публічного і приватного секторів у боротьбі з корупцією. Цей модуль доповнює згадані модулі, окреслюючи роль громадянського суспільства, включно з окремими особами, організаціями громадянського суспільства (ОГС) та медіа, у боротьбі з корупцією. Загальновизнаним є той факт, що питання протидії корупції не можуть бути покладені виключно на державу. Щоб протидія корупції була успішною, в боротьбі з цим явищем повинні брати участь громадяни. Участь громадян є винятково важливим чинником забезпечення відповідальності як приватного, так і публічного секторів перед своїми зацікавленими сторонами та виконання ними своїх обов'язків прозоро й у відповідності до законодавства й етичних норм. Участь окремих осіб та ОГС, включно з професійними асоціаціями та глобальними організаціями, може мати значний вплив на боротьбу з корупцією на місцевому та міжнародному рівнях.

Для ілюстрації важливості участі громадян у зусиллях з протидії корупції в цьому модулі вивчається роль громадян, ОГС та медіа у боротьбі з корупцією, а також розглядаються питання важливості доступу до інформації та застосування громадянами інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) як інструмента боротьби з корупцією. Разом із тим у модулі приділено увагу потенційній інструменталізації та експлуатації громадянських антикорупційних рухів, а також небезпекам і викликам, з якими стикаються громадяни, які бажають взяти участь у зусиллях з протидії корупції. Насамкінець у модулі подаються кілька зауважень на тему зобов'язання державної влади щодо забезпечення участі громадян у діяльності з протидії корупції відповідно до статті 13 Конвенції ООН проти корупції. А на самому початку модуля даються стислі визначення основних актуальних термінів (участь громадян, ОГС, медіа) та ключових понять (суспільна відповідальність, створення прав та можливостей, суспільна довіра, інституції та неформальні норми).

¹ Конвенція міститься у розділі «Корупція» вебсайту Управління Організації Об'єднаних Націй з наркотиків і злочинності (www.unodc.org).

> Ключові терміни та поняття

У цьому модулі термін «громадянське суспільство» розуміється як сектор суспільства, який включає окремих громадян, ОГС та медіа, і є відмінним від публічного і приватного секторів. Варто, однак, зауважити, що визначення громадянського суспільства є динамічним і плинним, як про це було наголошено на Всесвітньому економічному форумі (2013):

Визначення змінюються, оскільки визнається, що громадянське суспільство охоплює набагато більше, ніж просто певний «сектор», де домінує спільнота неурядових організацій; сьогодні громадянське суспільство включає дедалі ширше й динамічніше коло організованих і неорганізованих груп, а нові суб'єкти громадянського суспільства стирають межі між секторами й експериментують з новими організаційними формами онлайн і офлайн.

Терміни «громадянин» і «громадянство» асоціюються зі статусом особи, що належить до конкретної країни і в силу цього статусу має певні права, включно з правом на отримання захисту з боку цієї держави. Інколи громадянство визначається не лише як статус, але і як роль, що вимагає активної участі в політичному житті певної країни та участі в реалізації політичної влади (Маршалл, 1950). Для цілей поточного курсу участь громадян означає роль громадян у протидії корупції та боротьбі з нею (включно з її виявленням та повідомленням про неї). Така участь може відбуватися на особистому або індивідуальному рівні, на рівні ОГС (що передбачає більшу ступінь організованості), та через медіа.

За визначенням Світового банку, ОГС включають широке коло неприватних і неприбуткових організацій, як-от «громадські формування, неурядові організації (НУО), профспілки, групи корінних народів, благодійні організації, релігійні організації, професійні організації та фундації» (Світовий банк, без дати). ОГС взаємодіють у публічній сфері, часто мають автономний характер, а їхня діяльність зазвичай визначається інтересами, які не є суто приватними або економічними (див., наприклад, Сперк, 2010). ОГС можуть мати формальний або неформальний характер залежно від місцевого та інших видів контексту. Вони мають різні цілі та ідеології, які часто конкурують між собою. Часто ОГС характеризують як організації, що виникають внаслідок неспроможності держави та ринків, їх часто створюють громадяни для заповнення прогалін, що виникають внаслідок такої неспроможності.

Медіа включають усі канали комунікації, як-от мовлення, преса та соціальні мережі. У цьому модулі медіа розглядаються як засоби здійснення громадянами контролю за діями державної влади та приватних суб'єктів і контролювання корупції. Подальше обговорення визначення та форм медіа можна знайти в Модулі 10 Серії модулів УНЗ ООН з доброчесності та етики.

Традиційні визначення громадянського суспільства не включають академічні кола, утім, ці кола є його частиною, оскільки окремі науковці та групи вчених є громадянами і входять до складу суспільних груп, професійних асоціацій тощо. Якщо зробити визначення громадянського суспільства гнучкішим, тоді самі наукові кола можуть вважатися елементом громадянського суспільства, разом зі ОГС і медіа. У будь-якому разі, зважаючи на важливу роль наукових кіл у боротьбі з корупцією, думки та дискусії, викладені в цьому модулі, є застосовними до наукової спільноти.

Суспільна відповідальність і розширення прав і можливостей суспільства

Активні громадяни відіграють вирішальну роль у боротьбі з корупцією – вони привертають увагу до цього явища, інформують населення про проблему та її наслідки, діють як ефективні громадські вартості стосовно політиків і партій, здійснюючи моніторинг їхньої діяльності та тримаючи їх під постійним контролем у плані відповідальності та оперативності реагування. Активні громадяни допомагають культивувати антикорупційну поведінку серед панівної еліти. Це призводить до виникнення самопідтримуваного механізму, який зобов'язує політиків до етичної поведінки і призводить до формування «чистого» уряду, і цей механізм громадяни сприймають як належне їм право (Кольєр, 2002; Мунджіу-Піппіді, 2015). Згідно з заявою Адсера, Боша і Пейна (2003, с. 445), «те, наскільки ефективно функціонує будь-який уряд, залежить від того, наскільки громадяни здатні змусити своїх політиків відповідати за власні дії».

Поняття суспільної відповідальності означає чутливість публічних (і приватних) інституцій до суспільних проблем та їхню готовність ділитися інформацією і сприяти громадському контролю за своїми діями. Очікується, що лідери, які несуть публічну відповідальність за свої дії, краще себе поводитимуть, адже, якщо їхні дії будуть вважатися неприйнятними, їх можна буде усунути з займаних посад (разом із тим, див. розгляд питання про «поблажливості виборців» у Модулі 3 Серії модулів УНЗ ООН з протидії корупції). Голмберг і Ротштейн (2015, с. 14) описують це явище так: «Громадяни мусять тримати своїх лідерів на повідку – можливо, цей повідець не має бути надто коротким, але ж певні конституційні/демократичні обмеження, а також чітко окреслені процедури підзвітності є необхідними».

Для успішної боротьби з корупцією громадянська участь повинна не лише посилювати суспільну відповідальність, але й сприяти розширенню прав і можливостей суспільства. Концепція розширення повноважень суспільства означає процес розвитку спроможності досягати бажаних змін у суспільстві (Мунджіу-Піппіді, 2015). Не можна переоцінити в цьому контексті важливості розширення прав і можливостей суспільства, адже існують бар'єри, що можуть обмежувати здатність громадян до безпосередньої участі в боротьбі з корупцією, включно з браком знань, ресурсів (фінансових та інших), інформації та правової підтримки. У статті 13 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції (UNCAC), яка розглядається нижче, йдеться про те, що державам потрібно усувати подібні бар'єри. Іншими бар'єрами на шляху участі громадян у діяльності з протидії корупції можуть бути репресії з боку держави проти активних громадян, спрямовані як проти них особисто, так і проти ОГС, до яких вони належать; цензура; контроль за ЗМІ з боку держави або впливових економічних суб'єктів. Див. Тьєрскі і Ренард (2016) для ознайомлення з подальшим розглядом цих та додаткових викликів, з якими стикаються ОГС.

Форми участі громадян надзвичайно відрізняються в різних суспільствах залежно від місцевих юридичних і політичних структур, які сприяють або перешкоджають участі громадян. Як наслідок, різні суспільства мають різний рівень суспільної відповідальності та різний обсяг прав і можливостей суспільства. Ідея про те, що публічні посадові особи (а також приватні суб'єкти) мають звітувати про свою поведінку перед суспільством в цілому, передбачає наявність структур, які забезпечують певну міру прозорості інформації та громадський контроль. Отже, сприятливі умови для суспільної підзвітності та розширення прав і можливостей суспільства включають наявність потужного і вимогливого громадянського суспільства, а також вільної преси й свободи інформації (останні чинники розглядаються нижче).

У цьому ж контексті доцільно згадати й пов'язані з темою розгляду поняття соціального капіталу та громадянської культури. Соціальний капітал і громадянська культура слугують нормативними обмеженнями, здатними впливати на ставлення людей до корупції. На думку Мунджіу-Піппіді (2013), соціальний капітал – це «поширена звичка» громадян до участі у формальних або неформальних колективних діях на основі спільних інтересів, цілей або цінностей, а громадянська культура означає широку участь громадян у суспільних рухах та медіа. Подальше розкриття цих питань див., наприклад, тут: Джонстон (2011), Мунджіу-Піппіді (2013) та Маркетт і Пайффер (2015). Тему колективної дії проти корупції див. у Модулі 5 Серії модулів УНЗ ООН з протидії корупції.

Суспільна довіра, інституції та неформальні норми

В ідеалі публічні інституції повинні діяти у суспільно відповідальний та етичний спосіб для завоювання та підтримання довіри суспільства. І навпаки, очікування громадян від публічних інституцій є і повинні бути високими – і не лише для того, щоб притягати до відповідальності ці інституції за неетичну поведінку, але й тому, що самий сенс існування публічних інституцій полягає в наданні публічних благ і послуг спільноті, яку вони обслуговують. Виклик полягає в тому, що довіру громадян до цих інституцій важко завоювати й легко втратити. Брак суспільної відповідальності може негативно позначитися на довірі громадян до публічних і політичних інституцій. Деякі науковці вважають, що брак довіри громадян є елементом «проблеми колективної дії», що призводить до корупції (проблема колективної дії докладно роз'яснюється в Модулі 4 Серії модулів УНЗ ООН з протидії корупції). Ба більше, вони стверджують, що результати діяльності урядів, включно з реформами та створенням нових інституцій, не можуть бути успішними, якщо немає довіри з боку громадян (Джонстон, 2011). Отже, суспільна відповідальність, довіра громадян і публічні інституції пов'язані між собою складними і крихкими взаємовідносинами.

Варто також відзначити, що, попри важливість ефективних і відповідальних інституцій, багато дослідників стверджують, що здатність контролювати корупцію з боку таких формальних інституцій, як судова система, антикорупційні органи та інші правоохоронні структури, є переоціненою і вкрай недостатньою (Шаррон, Дійкстра і Лапуенте, 2015). Отже, в ході аналізу участі громадян в антикорупційній діяльності слід також розглядати роль неформальних інституцій та соціальних норм. Соціальні норми, цінності і традиції (включно з законодавством і інституціями) впливають на базове розуміння особами того, що роблять інші (описові норми), а також того, що вони мають робити, на думку інших людей (наказові норми). Чалдіні, Каллгрэн і Ріно (1991) визначають описові норми як «сприйняття індивідом того, що зазвичай робиться в конкретних ситуаціях без винесення судження, а наказова норма диктує те, як індивід має себе поводити». Соціальні норми визначають те, до якої міри сам індивід є причетним до корупції і до якої міри він очікує такої причетності від інших. Соціальні норми можуть бути формальними (писані закони та формальні інституції) або неформальними (такими, що ґрунтуються на культурі та соціальній взаємодії). Останні елементи є складнішим об'єктом для спостереження, утім, вони відіграють важливу роль у розумінні корупції і потребують окремої уваги (див., наприклад, Куббе і Енгельберт, 2018).

➤ Роль громадян у боротьбі з корупцією

Участь громадян не є новим поняттям, але вона набула розвитку протягом останніх кількох десятиліть. Національний демократичний інститут (американська ОГС) наголошує на тому, що громадяни мають «право брати участь в ухваленні рішень, які впливають на суспільний добробут», і що така «участь є інструментальним рушієм демократичних і соціально-економічних змін та основоположним засобом розширення прав і можливостей громадян». Участь громадян була також описана як «процес, що надає приватним особам можливість впливу на публічні рішення, і який тривалий час був елементом демократичного процесу ухвалення рішень» (Коган і Шарп, 1986, с. 283). Участь громадян буває прямою й непрямую, і пряма участь визначається як «процес, в ході якого члени суспільства ділять владу разом з публічними службовцями в контексті ухвалення змістовних рішень, які стосуються громади» (Робертс, 2008, с. 5). Існують навіть міжнародні договори, де наголошується на важливості участі громадян, як-от Орхуська конвенція про доступ до інформації², участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля.

² Доступ за посиланням: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XXVII-13&chapter=27.

Дискурс щодо участі громадян традиційно зосереджується на участі в демократичному ухваленні рішень. Існують різні механізми забезпечення участі громадян у демократичних процесах. Цього можна досягти за допомогою таких заходів за ініціативою знизу, як голосування, низові організації та участь, або за допомогою механізмів, що діють у низхідному напрямку, до створення яких підштовхують такі організації, як Партнерство «Відкритий уряд» (розглянуті в Модулі 4 Серії модулів УНЗ ООН з протидії корупції). Іннз і Бухер (2004) визначили п'ять причин для підтримки участі громадян у процесі ухвалення рішень: 1) для врахування суспільних уподобань у процесі ухвалення рішень; 2) для вдосконалення рішень завдяки врахуванню в них знань громадян на місцевому рівні; 3) для сприяння чесності й справедливості та врахування голосу маргіналізованих осіб; 4) для легітимації публічних рішень; 5) для виконання вимог законодавства.

Участь громадян у боротьбі з корупцією передбачає такі динаміку і підходи, які можуть відрізнятися від участі громадян в інших публічних процесах, оскільки держава не завжди може надавати громадянам такий самий доступ до майданчиків для участі та інформації, коли йдеться про боротьбу з корупцією. Корупція настільки серйозно нехтує демократичними механізмами, що Марк Воррен (2004) визначив корупцію як порушення демократичної інклюзії. Корупція нехтує демократично встановленими законами і нормами і призводить до ексклюзивності відносно осіб, які не беруть участі в корупційних оборудках (наприклад, послуги, що мають бути публічними, надаються платникам хабарів або на підставі клієнтелістських відносин). З цієї причини роль громадян можна краще зрозуміти в контексті суспільної відповідальності, коли громадяни виступають проти корупції, тримаючи її під контролем, критично оцінюючи дії та рішення посадових осіб, повідомляючи про корупційні зловживання і злочини та вимагаючи належних контрзаходів.

Конкретні способи, за допомогою яких окремі громадяни можуть зробити внесок у боротьбу з корупцією, включають повідомлення про корупцію до відповідних органів або через ЗМІ, підтримку навчальних програм та інформаційних кампаній, спрямованих на створення культури доброчесності та нульової толерантності до корупції. Інколи навіть відмова від участі в корупційних практиках є важливим актом спротиву. Доцільно кілька рядків присвятити питанню повідомлення про корупцію, адже це є одним з важливих шляхів участі громадян у діяльності з протидії корупції. З розвитком технологій виникли нові методи громадського інформування. Наразі більшість антикорупційних органів дозволяє робити повідомлення онлайн. У багатьох країнах громадяни можуть легко повідомляти про випадки корупції за допомогою застосунків у смартфонах. У 2012 р. Світовий банк випустив власний застосунок Integrity App³. Цей застосунок дозволяє користувачам конфіденційно повідомляти про шахрайство і корупцію під час реалізації проєктів Світового банку. Він також надає посилання на результати розслідувань. Інший підхід до інформування про корупцію поза офіційними каналами полягає у використанні краудсорсингу і соціальних мереж. Наприклад, в Індії Сваті і Рамеш Раманатхан створили онлайн платформу під назвою «Я дав хабаря» (“I Paid a Bribe”⁴) для викриття повсякденної корупції, даючи людям можливість анонімно розміщувати свої історії (Стром, 2012). Призначення цього вебсайту, окрім документування випадків корупції, полягає й у підвищенні обізнаності про неї серед громадськості. Інший приклад – Digiwhist⁵, вебпортал і технологія мобільного застосунку, запроваджені в Європі для «систематичного збору, структурування, аналізу та широкого розповсюдження інформації про публічні закупівлі та механізми, які посилюють підзвітність державних службовців у всьому ЄС та в деяких сусідніх країнах». Призначення Digiwhist полягає в тому, щоб за допомогою прозорості й публічної підзвітності відкритого доступу, оцінювати фіскальну прозорість, ризики та вплив політики належного урядування.

³ Більше інформації про цей застосунок можна знайти за посиланням: www.worldbank.org/en/news/press-release/2012/11/08/world-bank-introduces-new-integrity-app-international-anti-corruption-conference.

⁴ Доступ за посиланням: www.ipaidabribe.com/.

⁵ Доступ за посиланням: <http://digiwhist.eu/>.

У багатьох країнах світу існує конкретна загроза перетворення корупції на звичайне явище та зниження публічної критики її проявів. Як це не парадоксально, у кінцевому підсумку корупція розглядається як неминуче зло або навіть як короткий шлях до отримання певних важливих благ. У таких умовах критичне ставлення громадян до корупції або послаблюється, або взагалі втрачається. В інших випадках високий рівень цього явища, розчарування громадян з приводу корупції в публічному секторі та неналежного урядування (яке часто корелюється з високим рівнем корупції) може призводити до апатії громадян, браку громадянської участі та браку довіри до політичних і демократичних процесів. Апатія і байдужість несуть у собі небезпеку, адже якщо громадяни виявляються нездатними притягати до відповідальності публічних службовців, корупція розповсюджується дедалі ширше разом зі зростанням безкарності корупційних діянь (Олссон, 2014).

Апатію громадян або брак громадянської активності можна подолати шляхом розширення прав і можливостей громадян та впровадження інноваційних підходів до їх участі (Маккормак і Доран, 2014). Наприклад, НУО Transparency International впровадила антикорупційний інструмент під назвою Центр адвокації та правових консультацій (Advocacy and Legal Advice Centre, ALAC)⁶, призначений для підвищення обізнаності про корупцію та її негативні наслідки та полегшення інформування про випадки корупції. Спочатку три центри ALAC були засновані в Румунії, Північній Македонії та Боснії і Герцеговині, а потім було створено понад 60 таких центрів на всіх континентах. Ці центри надають потерпілим від корупції та її свідкам практичну допомогу в поданні і забезпеченні розгляду скарг та розв'язанні їхніх проблем. Надаючи таку підтримку, центри дають громадянам можливість викривати корупцію і брати участь в антикорупційній діяльності.

Украй важливим є забезпечити можливість для громадян усіх країн розпізнавати корупцію та мати спроможність до участі задля уникнення наслідків неконтрольованої корупції, як-от глибока нерівність (Усланер, 2008), посилення нечесності в приватному секторі (Гахтер і Шульц, 2016), деморалізація суспільства (Аріелі і Усланер, 2017), нестабільність та навіть насильницький екстремізм (Чейс, 2015). Подальший розгляд негативних наслідків корупції див. у Модулі 1 Серії модулів УНЗ ООН з протидії корупції.

Там, де громадяни і публічні посадові особи набувають багатства і влади, користуються ними та здійснюють обмін ними за відсутності належних механізмів відповідальності, зазвичай можна спостерігати явище, яке Майкл Джонстон (2005) назвав синдромами корупції: ринки впливу, елітні картелі, олігархи і клани та офіційні магнати. Подальший розгляд цих синдромів див. у Модулі 2 Серії модулів УНЗ ООН з протидії корупції.

Разом із тим, слід пам'ятати про можливість інструменталізації антикорупційних поглядів громадян. Наприклад, спостерігачі Transparency International зауважували, що корупція є важливим елементом популістської риторики. Лідери-популісти, як правило, експлуатують суспільне обурення корупційною поведінкою для покарання своїх політичних суперників. Популістські рухи презентують себе як антикорупційні сили, засновані на ідеї про те, що корумповані еліти працюють проти інтересів народу. Проте, в багатьох випадках такі рухи не мають реальної стратегії протидії корупції та навіть сприяють виникненню нових форм корупції (Transparency International, 2019). Подальший розвиток цієї теми див. у Модулі 1 Серії модулів УНЗ ООН з протидії корупції.

⁶ Доступ за посиланням: www.transparency.org/reportcorruption.

➤ Роль ОГС у боротьбі з корупцією й пов'язані з цим ризики та виклики

Починаючи з кінця вісімнадцятого століття, громадянське суспільство стали розглядати як окреме від державних інституцій явище. ОГС почали сприйматися як засіб захисту від деспотизму та інших потенційних зловживань з боку політичних лідерів (Браттон, 1994; Сперк, 2010). Протягом останніх 20 років «завдяки розвиткові нових технологій комунікації, насамперед інтернету, ОГС набули дедалі ширшого глобального виміру та перетворилися на новий суб'єкт регуляторної діяльності як на національному (або регіональному), так і на глобальному рівнях» (Дессе, 2012). ОГС відіграють дедалі активнішу роль у розв'язанні економічних, соціальних та екологічних питань і збільшують свій вплив на глобальні проблеми урядування (Дессе, 2012).

ОГС, так само як і наукові кола, можуть відігравати різні ролі в боротьбі з корупцією. Камстра (2017) виділяє освітню роль, комунікативну роль, представницьку роль та роль у контексті співробітництва, наголошуючи на тому факті, що ОГС не функціонують як монолітні або гомогенні структури. Говорячи конкретніше, антикорупційна роль ОГС включає освіту, дослідження, моніторинг, підвищення обізнаності, адвокацію, мобілізацію та організацію, а також сприяння, де це можливо, переслідуванню в порядку приватного обвинувачення. Граймс (2008) розглядає конкретні тематичні приклади успішної діяльності ОГС з викриття корупції та боротьби з нею в Індії, Бразилії та Аргентині.

Так само як і медіа, ОГС можуть змушувати посадових осіб бути підзвітними й тиснути на держави задля вжиття належних заходів проти корупції. Засновниками деяких ОГС, як-от Global Integrity⁷ та Проект розслідування корупції та організованої злочинності (Organized Crime and Corruption Reporting Project, OCCRP)⁸, були журналісти-розслідувачі, які шукали додаткові канали для інформування про питання корупції. Інші ОГС, як-от НУО Transparency International, стали орієнтиром для дослідників корупції та активістів на всіх континентах. Transparency International не має централізованої структури, але, маючи національні відділення, розташовані в багатьох країнах, представляє ідеальний тип мережі соціального руху, організованого навколо групи автономних і незалежних суб'єктів, об'єднаних спільною антикорупційною метою (Де Соза, 2005).

У той же час ОГС та окремі особи, які беруть участь у боротьбі з корупцією, стикаються з небезпекою переслідування, завдання шкоди та компрометації з боку впливових еліт. За даними Ессунгу (2014), наприклад, співробітники ОГС в Нігерії часто стають об'єктами «переманювання» з боку корумпованих чиновників, які пропонують їм вигідні посади в уряді, а в той же час у Конго та в Уганді ОГС часто стають об'єктами переслідувань з боку поліції або судів. Інші виклики, подальший аналіз яких здійснив Вандік (2017), включають тривалу сталість і фінансування. У деяких випадках самі ОГС стають корумпованими. Корупційні скандали за участі ОГС відбувалися в багатьох країнах, наприклад, у Фінляндії, Гондурасі, Нігерії, США та інших (Сміт, 2010; Тривунович, 2011).

Ще один виклик успішній діяльності ОГС полягає у використанні ОГС як політичного інструменту. Таке може трапитися, коли, наприклад, головою антикорупційного ОГС є чиновник, або міністр уряду, або хтось із їхніх родичів. У таких випадках виникає серйозний конфлікт інтересів. Діяльність ОГС в інтересах суспільства тоді ставиться під сумнів. А крім того, якщо в тій чи іншій країні більшість ОГС належать комусь або керуються в однаковий спосіб, тоді замість вжиття необхідних заходів з притягнення чиновників до відповідальності або тиску на державу в цілях реалізації реформ та підвищення прозорості, ОГС можуть займатися протилежними справами та фактично сприяти зростанню корупції.

⁷ Доступ за посиланням: www.globalintegrity.org/about/.

⁸ Доступ за посиланням: www.occrp.org/en/about-us.

Інша проблема полягає в тому, що діяльність ОГС може інколи будуватися на централізованих, шаблонних підходах «зверху донизу». Це пояснюється тим, що більшість проєктів громадянського суспільства фінансується коштом програм іноземної допомоги, і для залучення донорської підтримки ОГС часто відстоюють цілу низку гідних цілей з відкритою антикорупційною програмою, яка впливає з попередніх проєктів, фінансованих тим самим донором. За даними деяких спостерігачів, у Східній Європі у період з 2000 по 2010 рік менше половини проєктів громадянського суспільства розроблялися на місцевому рівні (Мунджіу-Піппіді, 2010). Решту було взято або запозичено з інших країн, і майже всі вони фінансувалися міжнародними донорами та приватними фондами. Такі проєкти часто є занадто загальними і неспроможні встановити справжній зв'язок з повсякденним життям і проблемами громадян. Ба більше, вони не дають громадянам негайних і конкретних приводів для участі (наприклад, у цілях покращення якості роботи комунальних служб та послуг або зменшення експлуатації з боку поліції), а натомість виправдовують себе загальними фразами на кшталт забезпечення «кращого урядування» або «кращого суспільства для всіх». Критично важлива небезпека полягає тут у тому, що замість зниження корупції такі проєкти здатні зруйнувати довіру громадян до всього сектору громадянського суспільства (Мунджіу-Піппіді, 2010).

Іще одна проблема, пов'язана із зовнішнім фінансуванням діяльності громадянського суспільства, полягає у можливості створення ОГС для просування або приховування корупційних схем. У деяких випадках ОГС можуть використовуватися лише для того, щоб отримати іноземну допомогу або задовольнити вимоги донорів про участь організацій громадянського суспільства в управлінні фінансами (Темудо, 2012). На основі кейсів Афганістану та деяких країн Східної Європи, Чейс (2015) стверджує, що такий сценарій є поширеним у країнах, що переживають перехідний період і перебувають у процесі побудови демократії. Місцеві «самопроголошені активісти» залучають іноземних донорів і вкрай наполегливо обіцяють ті результати, яких донори хочуть побачити. Але ж справжня ціль таких місцевих «активістів» не завжди полягає в посиленні демократії, а частіше – в присвоєнні грошей. З цієї причини в деяких країнах, втягнутих у конфлікт, або таких, що перебувають на постконфліктній стадії, громадяни втратили довіру до міжнародних програм фінансування, а надто до тих, що спрямовані на заохочення належного урядування та зменшення корупції (Чейс, 2015).

Суб'єкти громадянського суспільства мають враховувати всі ці небезпеки і виклики в ході планування діяльності з удосконалення участі громадян у боротьбі з корупцією. Крім того, щоб бути ефективними, всі антикорупційні зусилля громадянського суспільства мають бути пристосовані до місцевого контексту того чи іншого суспільства.

➤ Роль медіа у боротьбі з корупцією

Медіа (включно з соціальними мережами) виконують важливу роль у боротьбі з корупцією, оскільки здатні вимагати підзвітності й прозорості від публічного і приватного секторів. Існують кілька досліджень, які доводять існування кореляції між свободою преси і корупцією (Болсіус, 2012; Брунетті і Ведер, 2003; Чоудхурі, 2004; Фардіг, Андерссон і Оскарссон, 2011). Медіа подають інформацію про корупцію у публічному секторі, де діяльність органів влади є непрозорою за задумом або за замовчуванням. Медіа та, зокрема, розслідувальна журналістика, відіграють вирішальну роль у виставленні корупції на загальний суспільний огляд та у боротьбі з безкарністю. Положення про це міститься у звіті Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) щодо ролі медіа та розслідувальної журналістики (2018). Міжнародний консорціум журналістів-розслідувачів (International Consortium of Investigative Journalists, ICIJ)⁹ є видатним прикладом міжнародного співробітництва, яке привернуло увагу громадськості та органів охорони правопорядку до питань шахрайства і корупції. УНЗ ООН (2013) вивчає і роз'яснює передовий досвід у галузі журналістики та законодавства, сприяючи тим самим розширенню свободи думки та вираження поглядів у цілях підтримки антикорупційної діяльності.

⁹ Доступ за посиланням: www.icij.org/.

У багатьох країнах медіа стикаються з неетичними людьми або практиками і часто можуть ставати каталізаторами кримінального або іншого розслідування. Наприклад, у Південно-Африканській Республіці новинні повідомлення про масштабну корупцію та клієнтелізм на найвищому рівні спонукали Офіс громадського захисника (незалежного омбудсмена) розслідувати ці твердження. Це розслідування стало основою для доповіді Нкандла 2014 р.¹⁰ та доповіді 2016 р. «Захоплення держави»¹¹, де було встановлено факти неетичної та незаконної діяльності тодішнього президента Джейкоба Зуми, що спонукало його прийняти рішення про відставку в лютому 2018 р. У Болгарії у 2019 році в ході спільного розслідування Radio Free Europe і НУО «Антикорупційний фонд» було доведено, що багато високопоставлених політиків і державних чиновників придбали розкішні апартаменти за цінами нижче ринкових¹². Це розслідування призвело до відставки тодішнього міністра юстиції, трьох віцепрем'єр-міністрів, кількох депутатів парламенту та голови антикорупційного органу Болгарії. Стейпенхерст (2000) охарактеризував ці результати як «відчутні наслідки» боротьби медіа з корупцією, а «невідчутні наслідки» включали «зміцнення політичного плюралізму, пожвавлення політичних дебатів та посилення відчуття відповідальності серед політиків, інституцій та органів публічної влади».

Повідомлення ЗМІ про корупцію відіграють чільну роль і на глобальному рівні. Прикладом, що демонструє важливість журналістів та медіа у викритті випадків корупції, є кейс Mossack Fonseca Papers (широко відомі як «Панамські документи»), У 2015 році анонімне джерело злило документи панамської компанії Mossack Fonseca німецькій газеті «Зюддойче Цайтунг». Газета провела розслідування документів за допомогою Міжнародного консорціуму журналістів-розслідувачів (ICIJ) та оприлюднила понад 11,5 мільйонів документів, які містили інформацію про таємні трасти, фінансові операції з офшорними зонами, а також про понад 200 тис. офшорних структур (база даних онлайн Offshoreleaks, створена ICIJ, надає вільний доступ до всіх документів, злитих з Mossack Fonseca). Оприлюднення цих документів призвело до судових позовів у багатьох країнах світу. У різних країнах, включно з Ісландією, Уругваєм, Мексикою, Новою Зеландією, Бельгією та Великою Британією, було вилучено понад 1,2 мільярди доларів США¹³.

Стейпенхерст (2000) поділяє шляхи, якими медіа допомагають у виявленні корупції, на відчутні (прямі) й невідчутні (опосередковані). Приклади відчутних наслідків викриття корупції в медіа: розпалення суспільного обурення з приводу корупції в уряді, примус до імпічменту та відставки корумпованого чиновника, спонукання до формальних розслідувань корупції та стимулювання тиску з боку громадян задля реформування корумпованих держав. Прикладом невідчутного впливу медіа на корупцію є підвищення обізнаності суспільства щодо недостатньої економічної конкуренції, а також про той факт, що посилення конкуренції може збільшити відповідальність та створити стимули на користь розслідування корупції державними посадовими особами (Стейпенхерст, 2000).

¹⁰ Доступ за посиланням: www.publicprotector.org/sites/default/files/Legislation_report/Final%20Report%2019%20March%202014%20.pdf

¹¹ Доступ за посиланням: www.publicprotector.org/sites/default/files/legislation_report/State_Capture_14October2016.pdf

¹² Більше інформації див. за посиланням: https://acf.bg/wp-content/uploads/2019/06/Apartmentgate_en_web.pdf

¹³ Перелік країн, які провели розслідування за матеріалами Mossack Fonseca Papers, доступний за посиланням: www.icij.org/investigations/panama-papers/panama-papers-revenue-recovery-reaches-1-36-billion-as-investigations-continue/.

Допомога журналістів у виявленні корупції залежить від наявності вільних і незалежних ЗМІ. Медіа повинні бути вільними і незалежними для того, щоб повідомлення у ЗМІ й журналістика могли відіграти ефективну роль у виявленні корупції. Закони про свободу інформації (СІ) важливі для визначення ролі медіа у виявленні корупції. Крім того, повинна існувати законодавча база захисту журналістів та їхніх джерел від необґрунтованих позовів, зустрічних обвинувачень і віктимізації (ОЕСР, 2018). У найгірших випадках інформаторів і журналістів навіть убивали за їхню роботу з викриття корупції¹⁴ (ОЕСР, 2018). Див. широке обговорення питань етики, доброчесності та медіа у Модулі 10 Серії модулів УНЗ ООН з доброчесності та етики.

Хоча медіа важливі й корисні для запобігання та боротьби з корупцією, їхні власники можуть протидіяти антикорупційним зусиллям, особливо якщо політики, лідери бізнесу або корумповані еліти чинять неналежний вплив на медіа. У таких випадках повідомлення у ЗМІ можуть бути упередженими і використовуватися для маніпулювання громадянами (Фрей, Хак і Неллер, 2007). Журналісти-розслідувачі повідомляють про залякування, спроби знищити їхню професійну репутацію та політичні репресії. Ба більше, журналісти часто отримують погрози про вбивство, а деяких із них справді вбили за їхні розслідування корупції (ОЕСР, 2018). За даними Комітету з захисту журналістів (Committee to Protect Journalists), лише в одному 2018 році було вбито 56 журналістів¹⁵. Журналісти-фрілансери частіше стикаються з насильством, ніж інші журналісти, ймовірно, через брак належного інституційного захисту (ОЕСР, 2018), і вони з більшою ймовірністю беруться за ризиковану роботу. Крім того, приватні власники медіа або сама держава можуть жорстко втручатися в свободу слова.

Соціальні мережі вважаються доступнішими і стійкішими до вертикального контролю в порівнянні з традиційними медіа. Соціальні мережі борються з корупцією, надаючи інформацію в формі аналізу, коментарів та адвокації, проводячи розслідування і застосовуючи краудсорсинг. Соціальні мережі надають майданчики для так званої «громадянської журналістики» – існує низка соціальних медіа-платформ, де громадяни можуть надавати інформацію про корупцію, яка потім розслідується органами влади або журналістами. Соціальні мережі здатні також мобілізувати громадську думку, і це посилює участь громадян у розв'язанні конкретних питань (Робертсон, 2018), а після досягнення певного рівня це може призводити до повстань і змін в урядах, як це сталося в декількох країнах, наприклад, у Тунісі, Єгипті та Вірменії, внаслідок діяльності активістів у твіттері (Енікополов, Петрова і Сонін, 2018). Соціальні мережі здатні чинити позитивний вплив на залучення громадян до боротьби з корупцією, однак, слід брати до уваги вразливість сучасних масових медіа платформ до зловживань, що може мати наслідком постійне розповсюдження дезінформації серед громадян. Зокрема, зростання поширення брехливої інформації в соціальних мережах, відомої як «фейкові новини», стало серйозною загрозою довіри з боку суспільства як до традиційних, так і до незалежних засобів масової інформації. Фейкові новини не лише слугують розповсюдженню недостовірної інформації, але й часто використовуються з негідними намірами, наприклад, для дискредитації політичних противників, із підданням сумніву їхньої доброчесності та використанням як зброї повідомлень із твердженнями про корупційні дії, або для дискредитації журналістів, які сумлінно повідомляють про випадки корупції (Коссов, 2018). Протидія таким зловживанням потребує скоординованих зусиль всього суспільства, що знову нагадує про згадані вище проблеми колективної дії. Додаткова інформація про громадянську журналістику та платформи соціальних мереж міститься в Модулі 10 Серії модулів УНЗ ООН з доброчесності та етики.

¹⁴ Наталі Бахарав (Natalie Baharav) (Transparency International), "Transparency International приєднується до кампанії із захисту журналістів" ("Transparency International Joins Campaign to Protect Journalists"), 26 вересня 2017 р. Доступ за посиланням: www.transparency.org/en/press/transparency-international-joins-campaign-to-protect-journalists

¹⁵ Доступ за посиланням: https://cpj.org/data/killed/2018/?status=Killed& motiveConfirmed%5B%5D=Confirmed&type%5B%5D=Journalist&start_year=2018&end_year=2018&group_by=location.

> Доступ до інформації: передумова участі громадян

Одним із вирішальних аспектів забезпечення участі громадян – приватних осіб, груп або медіа – є їхній доступ до інформації та способи, якими вони цю інформацію отримують. У Модулі 6 Серії модулів УНЗ ООН з протидії корупції міститься поняття законів про свободу інформації (СІ), які підвищують прозорість і тим самим допомагають у боротьбі з корупцією. Численні неприбуткові групи в усьому світі розповсюджують інформацію щодо законів про СІ та чинять тиск на уряди та державні установи задля ухвалення законів і нормативних актів, які полегшують доступ громадськості до документів і процедур органів державної влади. Прикладами НУО, які спеціалізуються на законах про СІ, є Freedominfo.org та Національна коаліція за свободу інформації (National Freedom of Information Coalition), США, розташована в Університеті Флориди. Світовий банк, Програма розвитку ООН (ПРООН) та ОЕСР так само підтримують закони про СІ як засіб боротьби з корупцією. Протягом останніх кількох десятиліть багато країн ухвалили закони про свободу інформації, однак ці закони часто вважаються суперечливими (Банісар, 2006). Наприклад, внесений до парламенту Росії Закон про свободу інформації від 2007 року, був найдовше обговорюваним законопроектом в історії Думи¹⁶. Станом на сьогодні існує багато країн, де немає законів про свободу інформації.

Наприклад, у Латвії Світовий банк заохочував свободу інформації як інструмент протидії корупції, посилення процесу реформ і «забезпечення вертикальної (знизу догори і від громадян до уряду) підзвітності системи» (Світовий банк, 2003, с. 4). Влада Латвії ухвалила закон про СІ ще у 1998 році, але Світовий банк визнав цей закон недостатнім. Отже, для виконання умов отримання від Світового банку Програмного кредиту структурної перебудови Латвія провела додаткові реформи у сфері доступу громадськості до інформації, включно з новими нормативно-правовими актами щодо засекречування інформації та вимогою до всіх публічних установ щодо підготовки та публікації щорічних звітів про свою діяльність (Світовий банк, 2003, с. 4).

Як це доводить приклад реформ у галузі свободи інформації в Латвії, для успішної боротьби з корупцією правові структури мають бути посилені механізмами правозастосування та системами підзвітності. Келмор (2016) робить застереження про те, що, хоча багато країн ухвалили закони про СІ, існують величезні розбіжності у «визначенні як типів інформації, що входять до сфери дії законів, так і характеру цього права. Доступ до різних окремих видів інформації регулярно і на поодинокій основі надається на всіх рівнях управління, включно з національними законами, національними конституціями та регіональними і міжнародними договорами». У багатьох країнах, включно зі США, Канадою та Великою Британією, закони про свободу інформації містять також обмеження¹⁷.

Деякі активісти користуються законами про СІ для одержання необхідної для боротьби з корупцією інформації (інколи їх називають активістами доступу до інформації), а інші борються з корупцією, користуючись вже наявною інформацією (інколи їх звать активістами відкритих даних). У наступній цитаті з вебсайту Information Activism¹⁸ йдеться про обидва типи діяльності активістів.

¹⁶ Більше інформації див. за посиланням: www.ucl.ac.uk/constitution-unit/research/research-archive/foi-archive/international-focus/russian-federation.

¹⁷ Для ознайомлення з прикладом того, як відбувається сприяння свободі інформації у США та за яких умов це право обмежується, див. матеріал про Закон про свободу інформації за посиланням: www.foia.gov/about.html.

¹⁸ Доступ за посиланням: <https://informationactivism.org/en/open-data-what-it-so-what.html>.

Активісти доступу до інформації тиснуть на уряди в цілях ухвалення та реалізації законів, які дозволяють людям ставити запитання будь-якому офіційному органу, який є частиною системи публічної влади, або контролюється нею, та отримувати швидкі й змістовні відповіді. Вони спираються на ідею про те, що інформація створюється за гроші платників податків і належить суспільству, яке ці податки сплачує, а отже воно повинно мати доступ до неї без обмежень. Коли публічні органи реагують на запити населення та ініціативно оприлюднюють створену ними інформацію, тоді люди можуть бачити, краще розуміти та перевіряти роботу публічних органів, які вони фінансують. Доступ до інформації вважається необхідною умовою ефективної участі в суспільному житті, інструментом усунення певного виду дисбалансу між людьми та впливовими інституціями, які ними керують.

Активісти відкритих даних спираються на ці ідеї й присвячують свою роботу повторному використанню даних та інформації, оприлюднених публічними органами... Багато людей користуються онлайн форумами, соціальними мережами й блогами, і це становить ключовий елемент їхнього життя, вони користуються ними для отримання знань, формування поглядів і пошуку порад. Інші групи, чия діяльність має більшою мірою технічний характер, «змішують» дані, виставляють їх онлайн, показують на мапах, роблять їх доступними для пошуку, щоб спробувати продемонструвати цікаві або нові речі. Захисники відкритих даних... стверджують, що публічні органи мають не лише оприлюднювати інформацію та дані з урахуванням сучасних звичок щодо роботи онлайн, але й робити це так, щоб усувати технічні, фінансові й правові перешкоди на шляху будь-якого їх повторного використання. На практиці це означає розроблення методів і стандартів для оприлюднення різних видів інформації в такий спосіб, який би міг передбачати, але не виключати певні способи роботи з інформацією.

> ІКТ як інструмент участі громадян у боротьбі з корупцією

Інформаційні і комунікаційні технології (ІКТ) перетворилися на надзвичайно корисний інструмент боротьби з корупцією. Соціальні мережі, що функціонують на базі ІКТ, безумовно, створили новий вимір боротьби з корупцією, адже інформація може поширюватися світом за лічені хвилини, а вірусні світлина чи відео, зняті громадянськими журналістами, можуть ставати доказами корупції чи інших видів зла. Крім того, такі відео і зображення можуть стимулювати уряди до дій та бути інструментом тиску міжнародної спільноти на держави. Інтернет надає глобального виміру роботі місцевих ОГС, а також дозволяє проводити спільні журналістські розслідування. Ось деякі сфери, де ІКТ можуть приносити користь у боротьбі з корупцією та, зокрема, у посиленні участі громадян в антикорупційних діях.

Поширення інформації. За допомогою технологій можна створювати платформи для обміну інформацією про випадки корупції, що призводить до зростання поінформованості про ці випадки і може стримувати інших. Наприклад, такі платформи, як I Paid a Bribe в Індії (Каннайя, 2016) і Trade Route Incident Mapping System (Акінвале і Ойеламі, 2015) надають краудсорсингову інформацію про вимагання хабарів у різних контекстах. Розрізнені докази свідчать про те, що в тих районах, де застосовуються ці платформи, особи, які вимагають хабарі, стають дедалі менш охочими це робити, боячись бути впізнаними на цих платформах (Каннайя, 2016).

Автоматизація й цифровізація урядових процесів і послуг, включно з блокчейн-платформами. Технології застосовуються для автоматизації урядових процесів та скорочення часу, який державні службовці, що перебувають на певних посадах, приділяють спілкуванню з громадськістю. Автоматизація може обмежити свободу дій посадових осіб, підвищити прозорість та ускладнити реалізацію корупційних угод. Наприклад, Adam Smith International у ході реалізації проекту у 2002-2016 роках сприяв модернізації системи оподаткування в Афганістані та зниженню рівня корупції і значному збільшенню податкових надходжень (ASI, 2016).

Крім того, Ремі (2016) стверджує, що автоматизація та цифровізація можуть надавати аудиторський слід, який можна перевіряти, а це ускладнює приховування корупційних операцій. Це одна з переваг серед тих, які очікуються від технології блокчейну¹⁹. Ця технологія стала популярною завдяки здатності до передачі даних у безпечний, захищений від несанкціонованого доступу і прозорий спосіб. Дані зберігаються не на одному централізованому сервері, а на багатьох пристроях, що, разом з надмічним шифруванням, робить зламування системи неможливим. З іншого боку, шифрування не дозволяє ані змінити, ані стерти інформацію після її потрапляння до системи. Крім того, відкритий вихідний код блокчейну робить інформацію загальнодоступною і легкою для відстеження в будь-який час. Зокрема, можна попереджати шахрайства, якщо надавати державні послуги на блокчейн-платформі. Автоматизація і цифровізація державних послуг сприяє в кінцевому підсумку доступові до інформації, а це полегшує розуміння громадянами відповідних процесів та їхню участь у них, посилюючи тим самим їхню спроможність контролювати операції і виявляти будь-які порушення.

Аналітика великих даних. ІКТ дозволяє громадянам та суб'єктам громадянського суспільства користуватися великими даними для сприяння цільовим змінам і реформам, а також для розуміння тенденцій і моделей, актуальних у контексті антикорупційного правозастосування. Наприклад, університети Великої Британії та Африканський математичний інститут реалізували проєкт, за яким проаналізували великий набір даних щодо контрактів за публічними закупівлями, фінансованих банками розвитку в Танзанії протягом семи років, і виявили цікаві закономірності й сигнали про небезпеку, яких банки розвитку до того не помічали в процесі закупівель (Девід-Барретт, 2017). Такі набори даних як дані розкриття фінансової інформації, інформація про бенефіціарних власників, дані про компанію, дані фінансової розвідки, дані податкових органів та дані закупівель можуть ставати об'єктом аналізу для виявлення закономірностей і доказів шахрайства під час закупівель або інших корупційних діянь.

➤ **Зобов'язання державної влади щодо забезпечення участі громадян у боротьбі з корупцією**

Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції (UNCAC) створює основу для участі громадян в антикорупційній діяльності. Це – пункт 1 її статті 13, де від держав-учасниць вимагається «вжити належних заходів для сприяння активній участі окремих осіб і груп за межами публічного сектора, таких як громадянське суспільство, неурядові організації та організації, що функціонують на базі громад, у запобіганні корупції й боротьбі з нею». Крім того, ця стаття вимагає від держав-учасниць забезпечити можливості для участі громадськості в ухваленні рішень та захищати діяльність (традиційних) журналістів-розслідувачів і громадянських журналістів із дотриманням верховенства права. В цілях реалізації зобов'язань за статтею 13 держави можуть вживати цілу низку додаткових заходів. Вони включають виконання зобов'язання про публічне інформування за статтею 10 Конвенції ООН проти корупції, яка висуває вимоги до кожної з держав щодо «посилення прозорості в її державному управлінні, у тому числі стосовно її організації, функціонування та, у належних випадках, процесів прийняття рішень». Зазначене включає також підтримання надійного режиму свободи інформації, надання громадянам і громадянському суспільству інформації, необхідної для боротьби з корупцією, та забезпечення сприятливих умов для реєстрації та функціонування організацій громадянського суспільства. Останній із заходів вимагає від держави, як мінімум, утримуватися від дій, які б придушували роботу громадян, ОГС та медіа з боротьби з корупцією, або перешкождали б їй.

¹⁹ Більше інформації щодо технології блокчейну міститься за посиланням: www3.weforum.org/docs/WEF_Realizing_Potential_Blockchain.pdf

Ці міжнародно-правові зобов'язання мають вирішальне значення для сприяння розширенню соціальних прав і можливостей (тобто спроможності здійснювати бажані зміни в суспільстві) шляхом усунення бар'єрів у сфері знань та ресурсів, з якими громадяни можуть зіткнутися, намагаючись брати участь у боротьбі з корупцією. Безумовно, не можна виключати репресій з боку влади щодо активістів та контролю за ЗМІ, що не лише підриває боротьбу з корупцією, а й ставить під загрозу життя громадян.

> **Висновок**

У цьому модулі проілюстровано важливість участі громадян у боротьбі з корупцією та розглянуто різні інструменти й можливості, за допомогою яких така участь може бути реалізована. Окрему увагу під час розгляду приділено висвітленню питання активного залучення громадян до антикорупційної діяльності за допомогою ІКТ і соціальних мереж, а також ролі і відповідальності медіа та організацій громадянського суспільства в боротьбі з корупцією. Різноманітні приклади та вправи для виконання в аудиторії, що містяться в цьому модулі, можуть допомогти студентам розвинути та посилити почуття відповідальності для активної боротьби з корупцією та озброїти їх знаннями про засоби практичної участі в таких діях.

> Джерела

Adam Smith International (ASI) (2016). Протидія корупції: дев'ять технік боротьби з корупцією в країнах, що розвиваються (Anti-Corruption: 9 techniques to fight corruption in developing countries).

» Доступ за посиланням: <https://adamsmithinternational.com/app/uploads/2019/03/Anti-corruption-brochure.pdf>

Адсера, Алісія, Карлес Бош і Марк Пейн (Adserá, Alicia, Carles Boix, and Mark Payne) (2003). Вас обслуговують? Політична відповідальність і якість управління (Are You Being Served? Political Accountability and Quality of Government). *Journal of Law, Economics, and Organization*, т. 19, № 2, с. 445–490.

» Доступ за посиланням: www.princeton.edu/~adsera/JLEO.pdf

Акінвале, Дж.А., і Б.О.Ойєлами (Akinwale, J.A., and B.O. Oyelami) (2015). Trade Route Incident Mapping System (TRIMS): оцінювання нетарифних платежів серед трейдерів у штаті Огун, Нігерія (Evaluation of Non-Tariff Payments Among Traders in Ogun State, Nigeria). *Nigerian Journal of Rural Sociology*, т. 16, № 1, с. 106-110.

» Доступ за посиланням: <https://ageconsearch.umn.edu/record/287458>.

Арієлі, Г., і Е.М.Усланер (Ariely, G., and E.M. Uslaner) (2017). Корупція, чесність і нерівність (Corruption, Fairness and Inequality). *38 (3) International Political Science Review*, т. 38, № 3, с. 349-362.

Банісар, Девід (Banisar, David) (2006). Свобода інформації в усьому світі у 2006 році: глобальний огляд законів про доступ до публічної інформації (Freedom of Information Around the World 2006: A Global Survey of Access to Government Information Laws). *Privacy International*.

» Доступ за посиланням: www.freedominfo.org/documents/global_survey2006.pdf

Bolsius, Roel P. (2012). The complex relationship between press freedom and corruption. Master of Boleysius, Роель П. (Bolsius, Roel P.) (2012). Складне взаємовідношення між свободою преси і корупцією (The complex relationship between press freedom and corruption). Неопублікована магістерська дисертація, Лейденський університет.

» Доступ за посиланням: https://openaccess.leidenuniv.nl/bitstream/handle/1887/19287/final_document_Roel_Bolsius.pdf?sequence=1.

Бреттон, Майкл (Bratton, Michael) (1994). Громадянське суспільство і політичний перехід в Африці (Civil society and Political transition in Africa). Громадянське суспільство і держава в Африці, за ред. Гейбсона, Дж., та інших (In Civil Society and the state in Africa, Habeson, J., and others, eds.). Lynne Rienner Publishers.

Брунетті, Аймо, і Беатріс Ведер (Brunetti, Аймо, and Beatrice Weder) (2003). Вільна преса – погана новина для корупції (A free press is bad news for corruption). *Journal of Public Economics*, т. 87, вип. 7, с. 1801-1824.

Шаррон, Ніколас, Кевіс Дійкстра і Віктор Лапуенте (Charron, Nicholas, Kewis Dijkstra, and Viktor Lapuente) (2015). Мапування регіонального розподілу в Європі: показник оцінювання якості управління у 206 регіонах Європи (Mapping the Regional Divide in Europe: A Measure for Assessing Quality of Government in 206 European Regions). *Social Indicators Research*, т. 122, вип. 2, с. 315–346.

Чейс, Сара (Chayes, Sarah) (2015). Викрадачі держави: чому корупція загрожує глобальній безпеці (Thieves of State: Why Corruption Threatens Global Security). W.W. Norton and Company.

Чоудхурі, Шямал К. (Chowdhury, Shyamal K.) (2004). Вплив демократії та свободи преси на корупцію: емпіричний тест (The effect of democracy and press freedom on corruption: an empirical test). *Economics Letters*, т. 85, вип. 1 (жовтень), с. 93-101.

Чалдіні, Роберт, Карл Каллгрєн і Раймонд Рїно (Cialdini, Robert, Carl Kallgren, and Raymond Reno) (1991). Теорїя фокусу нормативної поведїнки: теоретичне уточнення і переоцїнювання ролї норм у людській поведїнцї (A Focus Theory of Normative Conduct: A Theoretical Refinement and Reevaluation of the Role of Norms in Human Behavior). *Advances in Experimental Social Psychology*, т. 24, с. 201–234.

Коган, С., і Г.Шарп (Cogan, S., and G. Sharpe) (1986). Теорїя залучення громадян. Планувальний аналіз: теорїя громадянської участї (The Theory of Citizen Involvement. In *Planning Analysis: The Theory of Citizen Participation*). Університет Орегону.

Кольєр, Майкл (Collier, Michael) (2002). Пояснення корупції: підхід на основї інституційного вибору (Explaining Corruption: An Institutional Choice Approach). *Crime, Law and Social Change*, т. 38, вип. 1 (липень), с. 1–32.

Девїд-Барретт, Елїзабет (David-Barrett, Elizabeth) (2017). Перетворення великих даних на корисний інструмент боротьби з корупцією в Африцї (Turning Big Data Into a Useful Anticorruption Tool in Africa). Глобальний антикорупційний блог, 1 червня.

» Доступ за посиланням: <https://globalanticorruptionblog.com/2017/06/01/guest-post-turning-big-data-into-a-useful-anticorruption-tool-in-africa/>.

Де Соза, Луїш (De Sousa, Luis) (2005). Transparency International у пошуках аудиторїї: франчайзинг глобального антикорупційного руху (Transparency International in Search of a Constituency: The franchising of the Global Anti-corruption Movement). Канберра: Австралїйський національний університет, Азїатсько-тихоокеанська школа економіки та управління.

Десс, Фабріс (Desse, Fabrice) (2012). Роль і структура організацій громадянського суспїльства в еволюцїї національного й глобального урядування та перспектива відсьогоднї й до 2030 року (The Role and Structure of Civil Society Organizations in National and Global Governance Evolution and outlook between now and 2030). Брюссель: Європейська комісія.

» Доступ за посиланням: www.augurproject.eu/IMG/pdf/cso_note_provisional_draft5_june_2012.pdf

Енікополов, Рубєн, Марїя Петрова і Константїн Сонїн (Enikolopov, Ruben, Maria Petrova, and Konstantin Sonin) (2018). Соцїальнї мережї й корупція (Social Media and Corruption). *American Economic Journal: Applied Economics*, т. 10, № 1 (сїчень), с. 150-174.

» Доступ за посиланням: www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/app.20160089.

Ессунгу, Андре-Мїшель (Essoungou, Andr┐-Michel) (2014). Зростання груп громадянського суспїльства в Африцї (The Rise of Civil Society Groups in Africa). *Corruption Watch*, 8 сїчня.

» Доступ за посиланням: www.corruptionwatch.org.za/the-rise-of-civil-society-groups-in-africa/.

Фардїг, Маттїас, Емма Андерссон і Хєнрїк Оскарссон (Fardigh, Mathias, Emma Andersson, and Henrik Oscarsson) (2011). Нове дослідження взаємовїдношення мїж свободою преси і корупцією (Re-examining the relationship between press freedom and corruption). Гетеборг, Інститут якостї державної влади (The Quality of Government Institute), Гетеборзький університет.

» Доступ за посиланням: https://qog.pol.gu.se/digitalAssets/1357/1357841_2011_13_fardigh_andersson_oscarsson.pdf

Фреї, Себастьян, М. Емранул Хак і Рїчард Келлер (Freille, Sebastian, M. Emranul Haque, and Richard Kneller) (2007). Внесок в емпрїку свободи преси і корупції (A contribution to the empirics of press freedom and corruption). *European Journal of Political Economy*, т. 23, вип. 4, с. 838-862.

Гєхтер, Сїмон, і Джонатан Ф. Шульц (Gächter, Simon, and Jonathan F. Schulz) (2016). Внутрїшня чеснїсть і поширення порушення правил у рїзних суспїльствах (Intrinsic Honesty and the Prevalence of Rule Violations across Societies). Europe PMC Funders Group.

» Доступ за посиланням: http://eprints.nottingham.ac.uk/32492/1/Gaechter-Schulz_NottinghamEprints.pdf

Граймс, Марша (Grimes, Marcia) (2008). Умови успішної участі громадянського суспільства в боротьбі з корупцією: огляд даних на основі тематичних досліджень (The conditions of successful civil society involvement in combating corruption: A survey of case study evidence). Інститут якості державної влади (The Quality of Government Institute), Гетеборзький університет, Швеція. QoG Working Paper Series 2008:22.

» Доступ за посиланням: www.qog.pol.gu.se/digitalAssets/1350/1350673_2008_22_grimes.pdf

Голмберг, Сьорен, і Бу Ротштейн (Holmberg, Sören, and Bo Rothstein) (2015). У гарних суспільства гарних лідерів слід тримати на повідку (Good Societies Need Good Leaders on a Leash). Еліти, інститути і якість державної влади, за ред. Дальстрьома, Карла, і Лени Венгнерюд (In Elites, Institutions and the Quality of Government, Dahlström, Carl and Lena Wängnerud, eds.). Лондон: Palgrave Macmillan UK.

Іннз, Джудіт Е., і Девід Е. Бухер (Innes, Judith E., and David E. Booher) (2004). Переосмислення громадянської участі: стратегії для XXI століття (Reframing Public Participation: Strategies for the 21st Century). Planning Theory and Practice, т. 5, № 4 (грудень), с. 419-436.

Джонстон, Майкл (Jonston, Michael) (2005). Синдроми корупції. Oxford University Press.

Джонстон, Майкл (Johnston, Michael) (2011). Спочатку не наробі шкоди, а потім завойовуй довіру: антикорупційні стратегії у крихких ситуаціях (First, Do No Harm – Then, Build Trust: Anti-Corruption Strategies in Fragile Situations). Вашингтон, округ Колумбія, Світовий банк.

» Доступ за посиланням: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/9046>.

Камстра, Елмер (Kamstra, Jelmer) (2017). Діалог і інакомислення. Теорія змін 2.0. Підтримка політичної ролі громадянського суспільства (Dialogue and Dissent Theory of Change 2.0 Supporting civil society's political role). Гаага, Міністерство закордонних справ Нідерландів, департамент соціального розвитку, відділ громадянського суспільства.

Каннайя, Венкатеш (Kannaiah, Venkatesh) (2016). «Я дав хабаря»: застосування технологій для боротьби з корупцією в Індії (I Paid a Bribe: Using Technology to Fight Corruption in India). Південна Азія @ LSE, 16 травня.

» Доступ за посиланням: <http://blogs.lse.ac.uk/southasia/2016/05/16/i-paid-a-bribe-using-technology-to-fight-corruption-in-india/>.

Келмор, Кімберлі (Kelmor, Kimberli) (2016). Юридичні формулювання права людини на інформацію: визначення глобального консенсусу (Legal formulations of a human right to information: Defining a global consensus). Journal of Information Ethics, т. 25, № 1 (березень), с.101-113.

За ред. Куббе, Іни, та Анніки Енгельберт (Kubbe, Ina, and Annika Engelbert, eds.) (2018). Корупція і норми: чому мають значення неформальні правила (Corruption and Norms: Why Informal Rules Matter). Palgrave Macmillan.

Маркетт, Хізер, і Керин Пайффер (Marquette, Heather, and Caryn Peiffer) (2015). Корупція і колективна дія (Corruption and Collective Action). Берген, Норвегія: Центр антикорупційних ресурсів U4, Інститут Кр. Мікельсена.

» Доступ за посиланням: <http://publications.dlprog.org/CorruptionandCollectiveAction.pdf>

Маршалл, Т.Х. (Marshall, T.H.) (1950). Громадянство і соціальний клас (Citizenship and Social Class). Cambridge University Press.

Маккормак, Айдін, і Кормак Доран (McCormack, Aideen, and Cormac Doran) (2014). Апатія чи залучення? Вивчення двох парадигм громадянської участі молоді у XXI столітті (Apathetic or Engaged? Exploring Two Paradigms of Youth Civic Engagement in the 21st Century). The ITB Journal, т. 15, вип. 2.

» Доступ за посиланням: <https://arrow.dit.ie/cgi/viewcontent.cgi?article=1172&context=itbj>.

Мурдукутас, Панос (Mourdoukoutas, Panos) (2017). Філіппіни за Дутерте стають дедалі корумпованішими (Duterte's Philippines Is Getting More Corrupt). «Форбс», 26 січня.

» Доступ за посиланням: www.forbes.com/sites/panosmourdoukoutas/2017/01/26/dutertes-philippines-is-getting-more-corrupt/#307ce6685a7f.

Мунджиу-Піппіді, Аліна (Mungiu-Pippidi, Alina) (2010). Досвід громадянського суспільства як суб'єкта протидії корупції в Центральній-Східній Європі (The Experience of Civil Society as an Anti-Corruption Actor in East Central Europe). ERCAS Workin Paper Series, № 15. Європейський дослідний центр протидії корупції й державного будівництва (European Research Centre for Anti-Corruption and State-Building).

» Доступ за посиланням: www.againstcorruption.eu/publications/the-experience-of-civil-society-as-an-anticorruption-actor-in-east-central-europe/.

Мунджиу-Піппіді, Аліна (Mungiu-Pippidi, Alina) (2013). Контроль корупції за допомогою колективних дій (Controlling Corruption Through Collective Actions). Journal of Democracy, т. 26, вип. 1 (січень), с. 101-115. John Hopkins University Press.

» Доступ за посиланням: www.journalofdemocracy.org/articles/controlling-corruption-through-collective-action/.

Мунджиу-Піппіді, Аліна (Mungiu-Pippidi, Alina) (2015). У пошуках належного урядування: як суспільства розбудовують контроль за корупцією (The Quest for Good Governance: How Societies Develop Control of Corruption). Кембрідж, Велика Британія: Cambridge University Press.

Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) (2018). Роль медіа і розслідувальної журналістики в боротьбі з корупцією (The Role of the Media and Investigative Journalism in Combating Corruption). Париж.

» Доступ за посиланням: www.oecd.org/corruption/the-role-of-media-and-investigative-journalism-in-combating-corruption.htm.

Olsson, Sofia A. (2014). Корупція і політична участь: багаторівневий аналіз (Corruption and Political Participation: A multi-level analysis). Гетеборг, Інститут якості державної влади (The Quality of Government Institute), Гетеборзький університет.

» Доступ за посиланням: https://qog.pol.gu.se/digitalAssets/1551/1551580_2014_12_arkhede-olsson.pdf

Ремі, Елізабет М. (Ramey, Elizabeth M.) (2016). Чи здатна Африка автоматизувати свій вихід зі стану корумпованості? (Can Africa Automate Its Way Out of Corruption?) Wilson Center.

» Доступ за посиланням: www.wilsoncenter.org/article/can-africa-automate-its-way-out-corruption.

Робертс, Ненсі (Roberts, Nancy) (2008). Вік прямої участі громадян (The Age of Direct Citizen Participation). Лондон, Нью-Йорк: Routledge.

Робертсон, Скотт П. (Robertson, Scott P.) (2018). Соціальні мережі і громадянська участь: історія, теорія і практика (Social Media and Civic Engagement: History, Theory and Practice). Серія «Узагальнені лекції на тему інформатики, орієнтованої на людину» (Synthesis Lectures of Human-Centred Informatics Series). Morgan & Claypool Publishers.

Ротштейн, Бу (Rothstein, Bo) (2011). Протидія корупції: непрямий підхід «великого вибуху» (Anti-Corruption: The indirect 'big bang' approach). Review of International Political Economy 18 (2), с. 228-250. Taylor & Francis.

Ротштейн, Бу (Rothstein, Bo) (2018). Чотири міфи про корупцію (Four Myths about Corruption). Всесвітній економічний форум, 7 грудня.

» Доступ за посиланням: www.weforum.org/agenda/2017/12/four-myths-about-corruption/.

Сміт, Д.Дж. (Smith, D.J.) (2010). Корупція, НУО та розвиток Нігерії (Corruption, NGOs, and Development in Nigeria). Third World Quarterly, т. 31, № 2, с. 243-258.

Сперк, Крістоф (Spurk, Christoph) (2010). Розуміння громадянського суспільства (Understanding civil society). Громадянське суспільство і побудова миру: критичний огляд, за ред. Пфенгольца, Т. (In Civil society and peacemaking: a critical assessment, Pffenholz, T. ed.). Boulder Rienner.

» Доступ за посиланням: www.researchgate.net/publication/264885895_Understanding_Civil_Society_-_History_debates_and_contemporary_approaches.

Стейпенхерст, Рік (Stapenhurst, Rick) (2000). Роль медіа в приборканні корупції (The Media's Role in Curbing Corruption). WBI Working Papers. Вашингтон, округ Колумбія: Інститут Світового банку.

» Доступ за посиланням: <http://siteresources.worldbank.org/INTWBIGOVANTCOR/Resources/media.pdf>

Стром, Стефані (Strom, Stephanie) (2012). Вебсайти проливають світло на дрібну корупцію в усьому світі (Web Sites Shine Light on Petty Bribery Worldwide). «Нью-Йорк Таймс», 6 березня.

» Доступ за посиланням: www.nytimes.com/2012/03/07/business/web-sites-shine-light-on-petty-bribery-worldwide.html?mtrref=www.google.com&mtrref=www.nytimes.com&gwh=C4C1C3B94660214461A60DE0A5EE90A0&gwt=pay.

Темудо, Нуно (Themudo, Nuno) (2012). Переосмислення впливу громадянського суспільства: неприбутковий сектор, свобода преси і корупція (Reassessing the Impact of Civil Society: Nonprofit Sector, Press Freedom, and Corruption). Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions, т. 26, вип. 1 (січень), с. 63-89.

Тьєрські, Алекс, і Емілі Ренард (Tiersky, Alex, and Emily Renard) (2016). Закриття простору: обмеження громадянського суспільства в усьому світі і реагування з боку США (Closing Space: Restrictions on Civil Society Around the World and U.S. Responses). Вашингтон, округ Колумбія: Служба досліджень Конгресу.

» Доступ за посиланням: <https://fas.org/sgp/crs/misc/R44458.pdf>

Тривунович, Маріяна (Trivunovic, Marijana) (2011). Протидія корупції в НУО: переосмислення традиційних підходів (Countering NGO corruption: Rethinking the conventional approaches). U4 Issue, № 3. Берген, Норвегія: Центр антикорупційних ресурсів U4, Інститут Кр. Мікельсена.

» Доступ за посиланням: www.cmi.no/publications/file/3969-countering-ngo-corruption.pdf

Управління Організації Об'єднаних Націй з наркотиків і злочинності (2013). Повідомлення про корупцію: інформаційний інструмент для урядів і журналістів (Reporting on Corruption: A Resource Tool for Governments and Journalists). Нью-Йорк, Відень.

» Доступ за посиланням: www.unodc.org/documents/corruption/publications/2013/Resource_Tool_for_Governments_and_Journalists_COSP5_ebook.pdf

Усланер, Ерік М. (Uslaner, Eric M.) (2008). Корупція, нерівність і верховенство права (Corruption, Inequality and the Rule of Law). Cambridge University Press.

Вандік, Чарльз Койо (VanDyck, Charles Kojo) (2017). Поняття і визначення сталості громадянського суспільства (Concept and Definition of Civil Society Sustainability). Вашингтон, округ Колумбія: Центр стратегічних і міжнародних досліджень (Washington, D.C.: Center for Strategic & International Studies).

» Доступ за посиланням: www.csis.org/analysis/concept-and-definition-civil-society-sustainability.

Воррен, Ендрю (Warren, Andrew) (2004). Що означає корупція в умовах демократії (What does corruption mean in a democracy). American Journal of Political Science, т. 48, вип. 2, с. 328–343.

Світовий банк (2003). Програмні кредити структурної перебудови Латвії. Вашингтон, округ Колумбія.

» Доступ за посиланням: <http://documents.worldbank.org/curated/en/934921468045880705/Latvia-programmatic-structural-adjustment-loans>.

Світовий банк. Визначення громадянського суспільства (Defining Civil Society). Доступ за посиланням:

Всесвітній економічний форум (2013). Майбутня роль громадянського суспільства (The Future Role of Civil Society). Кельн/Женева, Швейцарія.

» Доступ за посиланням: www3.weforum.org/docs/WEF_FutureRoleCivilSociety_Report_2013.pdf

Вправи і тематичні приклади

У цьому розділі містяться пропозиції щодо навчальних вправ для проведення під час занять і перед ними, а завдання після занять для оцінювання того, як студенти зрозуміли модуль, надаються в окремому розділі.

Вправи, наведені в цьому розділі, найбільше підходять для навчальних груп до 50 осіб, де студентів можна легко поділити на невеликі підгрупи для обговорення конкретних прикладів або виконання вправ, після чого представники підгруп можуть надавати відповіді всій аудиторії. Хоча таку саму структуру з невеликих груп можна створити й у великих групах з кількох сотень студентів, це завдання, втім, є складнішим і, можливо, викладачеві буде варто скорегувати методи ведення занять, щоб забезпечити достатній час для дискусій у підгрупах, а також для відповідей перед усією аудиторією. Найпростіший спосіб виконати вимогу про обговорення в малих групах, якщо аудиторія є великою, – це попросити студентів обговорювати питання разом з чотирма-п'ятьма іншими студентами, які сидять поруч. З огляду на часові обмеження, не всі підгрупи зможуть представити відповіді в кожній вправі. Викладачеві рекомендується довільно обирати ту чи іншу підгрупу та намагатися дати кожній підгрупі можливість висловитися принаймні один раз під час заняття. За наявності часу викладач може організувати дискусію за участю всіх студентів після того, як усі підгрупи висловлять свою думку.

Усі вправи цього розділу можуть виконувати студенти як бакалавріату, так і магістратури. Водночас з огляду на істотні розбіжності в попередніх знаннях та досвіді студентів із цих питань, рішення про доцільність виконання вправ мають ухвалюватися залежно від відповідного освітнього та соціального контексту. Викладачеві пропонується зіставити та поєднати кожну вправу з розділом «Ключові питання» модуля

Викладачам також рекомендується із самого початку заняття створити сприятливу та дружню атмосферу, яка має панувати до того, як розпочнеться перша вправа. Цього можна досягти, якщо в дусі підтримки встановити зі студентами контакт, дізнатися, з дотриманням поваги, про їхнє початкове ставлення до корупції та виявляти справжній інтерес до їхніх поглядів. Щойно студенти побачать, що викладач ставиться з повагою та щирим інтересом до їхніх поглядів на матеріал, а також послідовно припиняє будь-які кпини чи недружні зауваження з боку присутніх в аудиторії, таке безпечне середовище сприятиме ефективному навчанню та розвитку.

➤ Вправа № 1. Як громадяни можуть брати участь у боротьбі з корупцією?

Перед початком заняття дайте студентам завдання почитати Маркетт і Пайффер (2015) з розділу «Основна література» цього модуля та подивитися виступ у форматі TED Talk «Боротьба з корупцією у світі, що розвивається» (Fighting Corruption in the Developing World)²⁰. На самому занятті студентів слід розділити на групи по 5-8 осіб і дати їм 10 хвилин на брейнстормінг і обмін думками на тему використання громадянами технологій для боротьби з корупцією. Ідеї можна спрямовувати в напрямку протидії корупції в окремих галузях, вразливих до цього явища. Після завершення 10 хвилин необхідно записати ідеї на дошці, вибрати п'ять найкращих ідей та обговорити їх.

Рекомендації для викладача:

Ця вправа призначена для того, щоб на практиці розглянути питання участі громадян у боротьбі з корупцією і приділити увагу корупції під час виборів у демократіях, що розвиваються. Вона може потребувати до 45 хвилин часу.

➤ Вправа № 2. Як журналісти-розслідувачі можуть боротися з корупцією?

Перед початком заняття дайте студентам завдання подивитися виступ у форматі TED Talk «Як журналісти «Панама пейперс» організували найбільший злив у історії» (How the Panama Papers journalists broke the biggest leak in history)²¹ або виступ у форматі TED Talk «Як я називав імена, соромив і саджав у в'язницю» (How I named, shamed and jailed)²². Після перегляду відеоматеріалів студентів слід розділити на 5 груп. Кожна група має продивитися один з наведених нижче вебсайтів:

- I. www.cenozo.org
- II. www.legalleaks.info
- III. www.occrp.org/en/gacc/
- IV. <https://en.arij.net/>
- V. www.icij.org/

та розповісти іншій групі про:

- a) The approaches taken by these groups to fight corruption
- b) The synergies between these groups
- c) Which approach appears to be the most useful to fight corruption considering the local context.

Рекомендації для викладача:

Ця вправа дає уявлення про те, як працюють журналісти-розслідувачі в різних країнах. Вправа повинна показати студентам, наскільки важливою є роль медіа в контексті боротьби з корупцією та скільки зусиль докладають журналісти розслідувачі в усьому світі. Ця вправа повинна також допомогти студентам збагнути етичні та інші наслідки журналістських розслідувань у формі Wikileaks. Чи мають журналісти-розслідувачі нести відповідальність і перед ким вони мають цей обов'язок? Викладач може послатися на Серію модулів УНЗ ООН з доброчесності та етики і насамперед на Модуль 10 «Доброчесність і етика медіа» з цієї серії.

²⁰ Доступ за посиланням: www.youtube.com/watch?v=iFlgqzj4v70.

²¹ Доступ за посиланням: www.youtube.com/watch?v=qNvDRuGK84I.

²² Доступ за посиланням: www.youtube.com/watch?v=LRTTPs-AujA.

До виконання цього завдання студенти мають прочитати такі матеріали (містяться в розділі «Основна література»):

- Як журналісти розслідувачі допомогли зламати ситуацію на шкоду корупції (How investigative journalists helped turn the tide against corruption).
- Роль ЗМІ та журналістських розслідувань у боротьбі з корупцією (The Role of the Media and Investigative Journalism in Combating Corruption).
- Вільна і безвідповідальна преса: Wikileaks і битва за душу мережевої четвертої влади (A Free Irresponsible Press: Wikileaks and the Battle Over the Soul of the Networked Fourth Estate).
- Корупція в медіа в країнах, що розвиваються (Corruption in the media in developing countries).
- Повідомлення про корупцію: інформаційний інструмент для урядів і журналістів (Reporting on Corruption: A Resource Tool for Governments and Journalists).
- West Africa leaks: африканські журналісти обговорюють небезпеки розслідувальної журналістики в Африці (West Africa leaks: African Journalists discuss the dangers of investigative journalism in Africa).

➤ Вправа № 3. Громадянська журналістика

Дайте студентам завдання перед початком заняття переглянути вебсайт Source Watch²³. На цьому вебсайті зібрано низку спільних журналістських платформ, де громадяни можуть розміщувати новини. Під час заняття дайте студентам завдання подивитися виступ у форматі TED Talk «Громадянська журналістика» (Citizen journalism) Пола Льюїса (Paul Lewis)²⁴ або виступ у форматі TED Talk «Громадянська журналістика» (Citizen journalism) Браяна Конлі (Brian Conley)²⁵. Після того, як студенти подивляться відеоматеріали, їх слід розділити на групи по п'ять осіб, і кожна група має розташуватися у просторі навколо аудиторії (вийти з неї, піти до коридору, залежно від обставин) та за допомогою смартфонів придумати новинний сюжет. Для цього можна драматизувати кримінальне діяння (наприклад, хабарництва чи розкрадання) або ж скористатися всім, що є під руками, для створення сюжету. Ця вправа має продемонструвати, наскільки легко (або важко) бути громадянським журналістом і як легко можуть громадяни створювати фейкові новини.

Після цього студенти мають обговорити такі питання:

- Які етичні питання виникають у контексті громадянської журналістики?
- Як традиційна журналістика вплинула на журналістику громадянську?
- Як можна використовувати громадянську журналістику в боротьбі з корупцією?

Рекомендації для викладача:

Ціль вправи полягає в тому, щоб студенти зрозуміли як ефективність, так і обмеженість громадянської журналістики. Студенти матимуть можливість протестувати власну спроможність стати громадянськими журналістами, але в той же час побачити, наскільки легкою є справа створення фейкових новин, і які вони можуть мати наслідки. У ході цієї вправи студенти мають замислитися над тим, як можна розв'язувати етичні питання, пов'язані з громадянською журналістикою.

²³ Доступ за посиланням: www.sourcewatch.org/index.php/List_of_citizen_journalism_websites.

²⁴ Доступ за посиланням: www.youtube.com/watch?v=9APO9_yNbcg.

²⁵ Доступ за посиланням: www.youtube.com/watch?v=kY-I9UQpf0Y.

Виконання цієї вправи передбачає читання або перегляд студентами до її початку таких матеріалів (повні посилання на них містяться у розділах «Основна література» та «Додаткові навчально-методичні матеріали» цього модуля):

- Потенціал і обмеження ініціатив громадянської журналістики: CGNet Swara у Чхаттісгарху (The Potential and Limitations of Citizen Journalism Initiatives: Chhattisgarh's CGNet Swara).
- Роздуми з приводу громадянської журналістики: філософські і практичні проблеми створюваного користувачами контенту для газет у громадах (Thinking about citizen journalism: The philosophical and practical challenges of user-generated content for community newspapers).
- Чи залишилося щось справжнє у вік соціальних мереж? (Is anything authentic in the age of social media?)
- Ретроспективний огляд того, про що ми знаємо, й порядок денний щодо того, про що не знаємо (Is anything authentic in the age of social media? A retrospective on what we know, an agenda for what we don't).
- Фейкові новини і протидія корупції (Fake news and anti-corruption).

➤ **Вправа №4. Суб'єкти, що змінюють правила гри в протидії корупції. Ключові активісти та медійні персони, які спонукають до антикорупційних дій.**

Дайте студентам завдання подивитися один (чи кілька) з таких виступів у форматі TED Talks: «Ти борешся з корупцією, а вона дає тобі відсіч» (When you fight corruption it fights back)²⁶, «Моя битва заради викриття корупції в уряді» (My battle to expose government corruption)²⁷ або «Як викривати корупціонерів» (How to Expose the Corrupt)²⁸. Після перегляду відеоматеріалів студенти мають розглянути та обговорити вплив цих активістів і організацій на корупцію на місцевому та міжнародному рівнях.

Студенти повинні взяти до уваги рішучість та зусилля, яких ці активісти доклали задля цієї боротьби, і те, яку особисту ціну вони за це заплатили.

Рекомендації для викладача:

Ця вправа має надати студентам уявлення про особисту і персональну ціну, яку сплачують люди, що борються з корупцією в різних країнах. Активісти, які борються з корупцією, повинні усвідомлювати, що корупційні інтереси дають відсіч, коли відчувають загрозу собі, і студенти повинні знати це й розуміти.

²⁶ Доступ за посиланням: www.youtube.com/watch?v=l2XxuOY6zp0.

²⁷ Доступ за посиланням: www.youtube.com/watch?v=sYUjyH8YONo.

²⁸ Доступ за посиланням: www.youtube.com/watch?v=aRRE5TEnfsA.

➤ Вправа № 5. Вплив громадянського суспільства

Дайте студентам завдання подивитися відеоматеріал «Kony 2012»²⁹. Після перегляду документального фільму студенти мають провести дискусію на тему різних інструментів, якими користалася НУО «Невидимі діти» для тиску на громадську думку і «спонукання» уряду до дій. Це займе приблизно 15 хвилин.

Рекомендації для викладача:

Завдяки цій вправі студенти зрозуміють, яких успіхів можна досягти, якщо громадянське суспільство організовано й рішуче налаштовано та користується різними каналами для просування свого порядку денного. У документальному фільмі, який має бути продемонстрований в ході цієї вправи, показано, якого впливу може досягти громадянське суспільство, коли воно об'єднується навколо розв'язання сповненої емоцій проблеми. У цьому випадку проблема полягала у втягненні дітей у конфлікт у центрі Африки, на чолі якого стояв Джозеф Коні, лідер «Армії опору Господа». У фільмі йдеться не про корупцію, а про конфлікт, утім, він демонструє те, яку потужну силу для ініціювання змін можуть мати громадянське суспільство і звичайні люди.

До виконання цього завдання студенти мають прочитати такі матеріали (містяться в розділі «Основна література»):

- Роль НУО в боротьбі з корупцією: теорія і практика (The Role of NGOs in combatting corruption: Theory and Practice).
- Негативна реакція на глобальну участь: наслідки для ініціатив у сфері природних ресурсів (The Global Participation Backlash: Implications for Natural Resource Initiatives).
- Ініціативи щодо суспільної відповідальності та внесок громадянського суспільства в боротьбу з корупцією в Бангладеш (Social Accountability Initiatives and Civil Society contribution to anti-corruption efforts in Bangladesh).

➤ Вправа № 6. Застосування технологій у боротьбі з корупцією: блокчейн і великі дані

Дайте студентам завдання прочитати до початку заняття наведені нижче матеріали. В ході заняття студентів слід розділити на малі групи для обговорення потенційного застосування блокчейну та великих даних у таких галузях:

- I. Публічні закупівлі
- II. Вибори
- III. Державна реєстрація земельних ділянок

Перелік матеріалів для читання до виконання вправи:

Шен, Марі (Chene, Marie) (2012). Застосування мобільних телефонів для виявлення і стримування корупції (Use of mobile phones to detect and deter corruption). Берген, Норвегія: Центр антикорупційних ресурсів U4, Інститут Кр. Мікельсена.

» Доступ за посиланням: <https://www.u4.no/publications/use-of-mobile-phones-to-detect-and-deter-corruption.pdf>

²⁹ Доступ за посиланням: www.youtube.com/watch?v=Y4MnpzG5Sqc.

Кукучка, Роберто Мартінес Б. (Kukutschka, Roberto Martinez B.) (2016) Технологія проти корупції – потенціал онлайн застосунків, які повідомляють про корупцію, та інших платформ (Technology against corruption - the potential of online corruption reporting apps and other platforms). Берген, Норвегія: Центр антикорупційних ресурсів U4, Інститут Кр. Мікельсена.

» Доступ за посиланням: <https://knowledgehub.transparency.org/assets/uploads/helpdesk/Blockchain-bitcoin-and-corruption2018-.pdf>

Сантісо, Карлос (Santiso, Carlos) (2017). Чи змінює революція даних правила гри у боротьбі з корупцією (Is the data revolution a game changer in the fight against corruption?). Всесвітній економічний форум, 24 лютого.

» Доступ за посиланням: www.weforum.org/agenda/03/2018/will-blockchain-curb-corruption/

Сантісо, Карлос (Santiso, Carlos) (2018). Чи може блокчейн допомогти в боротьбі з корупцією? (Can blockchain help in the fight against corruption?) Всесвітній економічний форум, 12 березня.

» Доступ за посиланням: https://ssir.org/articles/entry/will_blockchain_disrupt_government_corruption.

Вікберг, Софія (Wickberg, Sofia) (2013). Технологічні інновації, призначені для виявлення і зменшення корупції (Technological innovations to identify and reduce corruption). Берген, Норвегія: Центр антикорупційних ресурсів U4, Інститут Кр. Мікельсена.

» Доступ за посиланням: <https://www.u4.no/publications/technological-innovations-to-identify-and-reduce-corruption.pdf>

Рекомендації для викладача:

Ціль цієї вправи – презентація концепції блокчейну та розуміння його наслідків для боротьби з корупцією. Для виконання цієї вправи студенти повинні прочитати відповідні матеріали і підготуватися до обговорення переваг і недоліків використання блокчейн-платформ у кількох сферах суспільного життя.

Рекомендована структура занять

У цьому розділі містяться рекомендації щодо послідовності викладання, також часу, протягом якого планується досягти результатів навчання в межах тригодинного заняття. Можливо, викладач вважатиме за доцільне пропустити або скоротити деякі з наведених нижче сегментів, щоб запланувати більше часу на інші елементи, включно зі вступом, прийомами подолання скутості аудиторії, висновками або короткими перервами. Цю структуру можна адаптувати до триваліших або коротших занять з урахуванням того, що в різних країнах тривалість занять є різною.

Вступ (10 хв)

• Заняття має починатися з запитань, які дозволять студентам замислитися про своє початкове розуміння громадянської участі взагалі, а також громадянської участі як питання особистої відповідальності. Ось кілька питань, які можна буде поставити:

1. Як ви розумієте громадянську участь?
2. Що означає бути громадянином у вашій країні? Чим визначається громадянство: правами, обов'язками, або їхнім поєднанням?
3. Чи робили ви коли-небудь якісь вчинки, які, на вашу думку, були внеском у боротьбу з корупцією? Масштаб внеску не має значення.
4. Як ви вважаєте, чи несете ви відповідальність за боротьбу з корупцією? Чому?
5. Після дискусії викладач може ознайомити студентів із змістом модуля та зробити огляд його ключових понять.

Огляд. Як громадяни можуть брати участь у боротьбі з корупцією? (45 хвилин)

- Перегляд «Боротьби з корупцією у світі, що розвивається» (Fighting Corruption in the Developing World)
- Виконання вправи № 1.
- Після завершення брейнстормінгу ідеї мають бути записані на дошці, з них обрані п'ять найкращих, а потім обрані студентами ідеї мають бути коротко обговорені.

Роль медіа і соціальних мереж. Як розслідувальна журналістика може боротися з корупцією? (25 хвилин)

- Перед початком заняття дайте студентам завдання продивитися відеоматеріал «Panama Papers» або відеоматеріал «Як я називав імена, соромив і саджав у в'язницю» (How I named, shamed and jailed)
- Виконання вправи № 2

Громадянська журналістика (40 хвилин)

- Перегляд «Громадянської журналістики» (Citizen journalism)
- Виконання вправи № 3
- Після цього студенти мають обговорити такі питання:
  1. Які етичні питання виникають у контексті громадянської журналістики?
  2. Як традиційна журналістика вплинула на журналістику громадянську?
  3. Як можна використовувати громадянську журналістику в боротьбі з корупцією?

Суб'єкти, що змінюють правила, і вплив громадянського суспільства (45 хвилин)

- Виконання Вправи № 4 або № 5 з дотриманням інструкцій, наведених у розділі «Вправи» (якщо дозволяє час, виконайте обидві вправи)

Використання технології в боротьбі з корупцією (15 хвилин)

- Для виконання цієї справи студенти повинні до початку заняття прочитати необхідні матеріали
- Виконання вправи № 6

Основна література

У цьому розділі наведено список матеріалів, які перебувають (здебільшого) у вільному доступі; викладач може дати студентам завдання прочитати ці матеріали до початку занять за цим модулем.

Карр, Індіра, і Опі Оутвейт (Carr, Indira, and Opi Outhwaite) (2011). Роль неурядових організацій (НУО) в боротьбі з корупцією: теорія і практика (The Role of Non-Governmental Organizations (NGOs) in combatting corruption: Theory and Practice). *Suffolk University Law Review*, т. 44, № 3, с. 615-664.

» Доступ за посиланням: www.academia.edu/1213559/The_role_of_non-governmental_organisations_NGOs_in_combating_corruption_theory_and_practice

Чадха, Кальяні, і Лінда Стейнер (Chadha, Kalyani, and Linda Steiner) (2015). Потенціал і обмеження ініціатив громадянської журналістики: CGNet Swara у Чхаттісгарху (The Potential and Limitations of Citizen Journalism Initiatives: Chhattisgarh's CGNet Swara). *Journalism Studies*, т. 16, № 5, с. 706-718.

» Доступ за посиланням: www.tandfonline.com/doi/pdf/1461670/10.1080X.2015.1054179?needAccess=true

Джонстон, Майкл (Johnston, Michael) (2011). Спочатку не наробі шкоди, а потім завойовуй довіру: антикорупційні стратегії у крихких ситуаціях (First, Do No Harm – Then, Build Trust: Anti-Corruption Strategies in Fragile Situations). Вашингтон, округ Колумбія, Світовий банк.

» Доступ за посиланням: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/9046/10986>

Коссов, Ніклас (Kossow, Niklas) (2018). Фейкові новини і протидія корупції (Fake news and anti-corruption). Берлін: Transparency International.

» Доступ за посиланням: <https://knowledgehub.transparency.org/helpdesk/fake-news-and-corruption>

(2010). Роздуми з приводу громадянської журналістики: філософські і практичні проблеми створеного користувачами контенту для газет у громадах (Thinking about citizen journalism: The philosophical and practical challenges of user-generated content for community newspapers). Taylor and Francis. Витяг із цифрового сховища Університету Мінесоти (Retrieved from the University of Minnesota Digital Conservancy).

» Доступ за посиланням: <https://hdl.handle.net/123405/11299>

Маркетт, Хізер, і Керин Пайффер (Marquette, Heather, and Caryn Peiffer) (2015). Корупція і колективна дія (Corruption and Collective Action). Берген, Норвегія: Центр антикорупційних ресурсів U4, Інститут Кр. Мікельсена.

» Доступ за посиланням: www.u4.no/publications/corruption-and-collective-action.pdf

Мунджіу-Піппіді, Аліна (Mungiu-Pippidi, Alina) (2013). Контроль корупції за допомогою колективних дій (Controlling Corruption Through Collective Actions). *Journal of Democracy*, т. 26, вип. 1, с. 101-115.

» Доступ за посиланням: www.researchgate.net/publication/290889362_Controlling_Corruption_Through_Collective_Action

Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) (2018). Роль ЗМІ та журналістських розслідувань у боротьбі з корупцією (The Role of the Media and Investigative Journalism in Combating Corruption). Париж.

» Доступ за посиланням: www.oecd.org/corruption/the-role-of-media-and-investigative-journalism-in-combating-corruption.htm

Ронан, Каунін (Ronan, Kaunin) (2018). Ініціативи щодо суспільної відповідальності та внесок громадянського суспільства в боротьбу з корупцією в Бангладеш (Social Accountability Initiatives and Civil Society contribution to anti-corruption efforts in Bangladesh). Берген, Норвегія: Центр антикорупційних ресурсів U4, Інститут Кр. Мікельсена.

» Доступ за посиланням: www.u4.no/publications/social-accountability-initiatives-and-civil-society-contribution-to-anti-corruption-efforts-in-bangladesh.pdf

Сантісо, Карлос, і Бенджамін Розет (Santiso, Carlos, and Benjamin Roseth) (2017). Чи змінює революція даних правила гри у боротьбі з корупцією (Is the data revolution a game changer in the fight against corruption?). Всесвітній економічний форум, 24 лютого.

» Доступ за посиланням: www.weforum.org/agenda/02/2017/is-the-data-revolution-a-game-changer-in-the-global-fight-against-corruption/

Сперк, Крістоф (Spurk, Christoph) (2010). Розуміння громадянського суспільства (Understanding civil society). Громадянське суспільство і побудова миру: критичний огляд, за ред. Пфенгольца, Т. (In Civil society and peacebuilding: a critical assessment, Pffenholz, T. ed.). Boulder Rienner.

» Доступ за посиланням: www.researchgate.net/publication/264885895_Understanding_Civil_Society_-_History_debates_and_contemporary_approaches

Волл, Мелісса (Wall, Melissa) (2015). Громадянська журналістика: ретроспективний огляд того, про що ми знаємо, й порядок денний щодо того, про що не знаємо (Citizen Journalism: A retrospective on what we know, an agenda for what we don't). Digital Journalism, т. 3, вип. 6 (лютий), с. 797-813.

» Доступ за посиланням: www.tandfonline.com/doi/pdf/21670811.2014.1002513/10.1080?needAccess=true

Вітланд, Бен, і Марі Шен (Wheatland, Ben, and Marie Chene) (2015). Бар'єри на шляху до колективної дії проти корупції (Barriers to Collective action against corruption). Берген, Норвегія: Центр антикорупційних ресурсів U4, Інститут Кр. Мікельсена.

» Доступ за посиланням: www.u4.no/publications/barriers-to-collective-action-against-corruption.pdf

Додаткова література

Ця література рекомендується для студентів, зацікавлених у докладнішому вивченні тем цього модуля, а також для викладачів цього модуля.

Баур, Моніка, і Марша Граймс (Bauhr, Monika, and Marcia Grimes) (2017). Приборкання корупції через прозорість? Концепції, заходи та емпірична цінність (Transparency to Curb Corruption? Concepts, Measures and Empirical Merit). *Crime, Law and Social Change*, т. 68, вип. 4 (листопад), с. 431-458.

Бенклер, Йохай (Benkler, Yochai) (2011). Вільна і безвідповідальна преса: Wikileaks і битва за душу мережевої четвертої влади (A Free Irresponsible Press: Wikileaks and the Battle Over the Soul of the Networked Fourth Estate). *Harvard Civil Rights-Civil Liberties Law Review*.

» Доступ за посиланням: <https://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/10900863/benkler.pdf?sequence=1>.

Бертот, Джон С., Пол Джегер і Джастін Граймс (Bertot, John C., Paul Jaeger, and Justin Grimes) (2010). Застосування ІКТ для створення культури прозорості: електронне урядування і соціальні мережі як інструменти відкритості і протидії корупції для суспільств (Using ICTs to create a culture of transparency: E-government and social media as openness and anti-corruption tools for societies). *Government Information Quarterly*, т. 27, вип. 3 (липень), с. 264-271.

Бінгем, Лайза Бломгрэн, Тіна Набатчі і Розмарі О'Ліпі (Bingham, Lisa Blomgren, Tina Nabatchi, and Rosemary O'Leary) (2005). Нове урядування: практики і процеси для участі зацікавлених сторін і громадян у роботі уряду (The New Governance: Practices and Processes for Stakeholder and Citizen Participation in the Work of Government). *Public Administration Review*, т. 6, вип. 5 (вересень), с. 547-558.

» Доступ за посиланням: <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un-dpadm/unpan039447.pdf>

Шен, Марі (Chene, Marie) (2011). Застосування мобільних телефонів для виявлення і стримування корупції (Use of mobile phones to detect and deter corruption). Берген, Норвегія: Центр антикорупційних ресурсів U4, Інститут Кр. Мікельсена.

» Доступ за посиланням: <https://knowledgehub.transparency.org/helpdesk/use-of-mobile-phones-to-detect-and-deter-corruption>.

Дюпюї, Кендра (Dupuy, Kendra) (2017). Негативна реакція на глобальну участь: наслідки для ініціатив у сфері природних ресурсів (The Global Participation Backlash: Implications for Natural Resource Initiatives). Берген, Норвегія: Центр антикорупційних ресурсів U4, Інститут Кр. Мікельсена.

» Доступ за посиланням: www.u4.no/publications/the-global-participation-backlash-implications-for-natural-resource-initiatives.

Камстра, Елмер (Kamstra, Jelmer) (2017). Діалог і інакомислення. Теорія змін 2.0. Підтримка політичної ролі громадянського суспільства (Dialogue and Dissent Theory of Change 2.0 Supporting civil society's political role). Гаага, Міністерство закордонних справ Нідерландів, департамент соціального розвитку, відділ громадянського суспільства.

» Доступ за посиланням: www.nwo.nl/binaries/content/documents/nwo-en/common/documentation/application/wotro/assumptions--dialogue-and-dissent-theory-of-change/Annex+1_Dialogue+and+Dissent+Theory+of+Change+-+June+2017.pdf

Каплан, Андреас, і Майкл Хенлін (Kaplan, Andreas and Michael Haenlin) (2010). Користувачі всього світу, єднайтеся: виклики і можливості соціальних мереж (Users of the World Unite: The challenges and opportunities of social media). *Business Horizons*, т. 53, вип. 1 (січень-лютий), с. 59-68.

Коссов, Ніклас, і Вікторія Дайкс (Kossow, Niklas and Victoria Dykes) (2018). Блокчейн, біткоїн і корупція: огляд зв'язків (Blockchain, bitcoin and corruption: a review of the linkages). Берлін: Transparency International. Берлін: Transparency International.

» Доступ за посиланням: <https://knowledgehub.transparency.org/helpdesk/bitcoin-blockchain-and-corruption-an-overview>.

Кукучка, Роберто (Kukutschka, Roberto) (2016). Технологія проти корупції – потенціал онлайн застосунків, що повідомляють про корупцію, та інших платформ (Technology against corruption- the potential of online corruption reporting apps and other platforms). Берген, Норвегія: Центр антикорупційних ресурсів U4, Інститут Кр. Мікельсена.

» Доступ за посиланням: www.u4.no/publications/technology-against-corruption-the-potential-of-online-corruption-reporting-apps-and-other-platforms.pdf

Кумар, Крішан (Kumar, Krishan) (1993). Громадянське суспільство – дослідження корисності історичного терміну (Civil Society – An Inquiry into The Usefulness of An Historical Term). British Journal of Sociology, т. 44, № 3 (вересень) с. 375-395.

Мауро, Паоло (Mauro, Paolo) (1996). Наслідки корупції для зростання, інвестицій і державних видатків (The effects of corruption on growth, investment and government expenditure). Міжнародний валютний фонд.

» Доступ за посиланням: www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/30/The-Effects-of-Corruption-on-Growth-Investment-and-Government-Expenditure-2042.

Мухангі, Деніс (Muhangi, Denis) (2004). Дослідження організацій громадянського суспільства в Уганді (Study of Civil Society Organizations in Uganda). Програма Уганди щодо людського і цілісного розвитку (Uganda Program For Human and Holistic Development).

» Доступ за посиланням: http://uphold.jsi.com/Docs/Resources/Research/CivilSociety/civil_society_organisation_mapping_study_phase2.pdf

Ліндерс, Денніс (Linders, Dennis) (2012). Від електронного уряду до «ми-уряду»: визначення типології для громадянської копродукції в епоху соціальних мереж (From e-government to we-government: Defining a typology for citizen coproduction in the age of social media). Government Information Quarterly, т. 29, вип. 4, с. 446-454.

Мендес, Мара (Mendes, Mara) (2013). Корупція в медіа в країнах, що розвиваються (Corruption in the media in developing countries). Берген, Норвегія: Центр антикорупційних ресурсів U4, Інститут Кр. Мікельсена.

» Доступ за посиланням: www.u4.no/publications/overview-of-corruption-in-the-media-in-developing-countries.pdf

Морріс, Стівен (Morris, Stephen) (2008). Дезагрегування корупції: порівняння участі і сприйняття в Латинській Америці з наголосом на Мексиці (Disaggregating Corruption: A Comparison of Participation and Perceptions in Latin America with a Focus on Mexico). Bulletin of Latin American Research, т. 27, вип. 3 (липень), с. 388-409.

Москіні, Сільвіна (Moschini, Silvina) (2019). Прозорість і технології разом можуть зберегти гроші платників податків. Всесвітній економічний форум, 26 серпня.

Робертс, Ненсі (Roberts, Nancy) (2008). Вік прямої участі громадян (The Age of Direct Citizen Participation). Лондон, Нью-Йорк: Routledge.

Сантісо, Карлос (Santiso, Carlos) (2018). Чи може блокчейн допомогти в боротьбі з корупцією? (Can blockchain help in the fight against corruption?) Всесвітній економічний форум, 12 березня.

» Доступ за посиланням: www.weforum.org/agenda/2018/03/will-blockchain-curb-corruption/.

Сонг, Чангсу, і Йоохо Лі (Song, Changsoo and Jooho Lee) (2016). Використання громадянами соціальних джерел в органах державної влади, сприйняття прозорості і довіра до влади (Citizens' Use of Social Media in Government, Perceived Transparency, and Trust in Government). Public Performance and Management Review, т. 39, вип. 2, с. 430-453.

Сміт, Грем (Smith, Graham) (2009). Демократичні інновації: створення інституцій для громадянської участі (Глава 1) (Democratic Innovations: Designing institutions for citizen participation) (Chapter 1). Cambridge University Press.

Тронзор, Елізабет, і Джуліус Хінкс (Tronsor, Elizabeth, and Julius Hinks) (2019). Реальні життя, реальні історії: сила інформації в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (Real Lives, Real Stories: The Power of Information in Asia Pacific). Берлін: Transparency International.

» Доступ за посиланням: www.transparency.org/whatwedo/publication/real_lives_real_stories_the_power_of_information_in_asia_pacific.

Управління Організації Об'єднаних Націй з наркотиків і злочинності (2004). Глобальна акція проти корупції: документи Меріда (Global Action against Corruption: The Merida papers). Відень.

» Доступ за посиланням: www.unodc.org/documents/corruption/publications_merida_e.pdf

Управління Організації Об'єднаних Націй з наркотиків і злочинності (2013). Повідомлення про корупцію: інформаційний інструмент для урядів і журналістів (Reporting on Corruption: A Resource Tool for Governments and Journalists). Нью-Йорк, Відень.

» Доступ за посиланням: www.unodc.org/documents/corruption/Publications/2013/Resource_Tool_for_Governments_and_Journalists_COSP5_ebook.pdf

Вікберг, Софія (Wickberg, Sofia) (2013). Технологічні інновації, призначені для виявлення і зменшення корупції (Technological innovations to identify and reduce corruption). Берген, Норвегія: Центр антикорупційних ресурсів U4, Інститут Кр. Мікельсена.

» Доступ за посиланням: <https://knowledgehub.transparency.org/helpdesk/technological-innovations-to-identify-and-reduce-corruption>.

Оцінювання знань студентів

У цьому розділі містяться пропозиції щодо завдань після занять для оцінювання того, як студенти зрозуміли модуль. Пропозиції щодо завдань до та під час занять містяться в розділі «Вправи».

Рекомендується дати студентам одно завдання або більше з числа таких коротких завдань:

1. Підсумковий документ. Студенти повинні написати рефлексивну роботу на тему їхнього досвіду або поглядів щодо корупції в їхній рідній країні, а також особистого внеску, який вони можуть зробити у запобігання та протидію корупції. Ця робота не є науковою працею, але має включати якомога більше матеріалу з власного досвіду студента та його/її думок на тему того, що він/вона може особисто зробити. Обсяг цієї роботи повинен бути приблизно 1,5 тис. слів, включно зі зносками та посиланнями.
2. Групова робота: студенти мають розділитися на групи до 5 осіб і кожна група має написати концептуальний документ на тему нового застосунку, який використовуватиметься для боротьби з корупцією. Студенти мають обрати сферу використання розроблюваного застосунку з числа наступних: електоральна корупція, корупція в органах поліції або корупція в школах і університетах. Цей концептуальний документ повинен мати обсяг не більше, ніж 1,5 тис. слів, включно зі зносками та посиланнями.
3. Дослідна робота. Студентам можна дати завдання написати роботу на тему одного з аспектів внеску громадян у боротьбу з корупцією. Наприклад, їм можна запропонувати обрати тему розслідувальної журналістики, продемонструвати її внесок у розкриття порушень, але водночас і складнощі, що виникають на шляху викриття та оприлюднення інформації. Обсяг цієї роботи повинен бути 2 тис. слів, включно зі зносками та посиланнями.

Додаткові навчально-методичні матеріали

У цьому розділі містяться посилання на відповідні навчальні матеріали, як-от слайди у форматі PowerPoint, відеоматеріали та тематичні приклади, які можуть допомогти у викладанні питань, включених до цього модуля. Викладачі можуть адаптувати до своїх потреб слайди та інші ресурси.

> Відеоматеріали

Громадянська журналістика (Citizen journalism) (2011). Поль Льюїс (Paul Lewis), TEDxThessaloniki (17 хвилин). У цьому відеоматеріалі Пол Льюїс розповідає про нові медіа, громадянську журналістику, і про те, як він скористався соціальними мережами для розслідування двох вбивств. Він також говорить про новий рівень прозорості й підзвітності, який соціальні мережі привносять у суспільне життя.

» Доступ за посиланням: www.youtube.com/watch?v=9AP09_yNbcg.

Громадянська журналістика переформатовує світ (Citizen journalism is reshaping the world) (2012). Браян Конлі (Brian Conley), TEDxMidAtlantic (10 хвилин). У цьому відео Браян Конлі, директор ініціативи Small World News розповідає про те, наскільки важливою є громадянська журналістика в сучасному світі, й ділиться історіями численних журналістів, яких було кинуте за ґрати через їхні дії.

» Доступ за посиланням: www.youtube.com/watch?v=kY-I9UQpf0Y.

Боротьба з корупцією у світі, що розвивається (Fighting Corruption in the Developing World) (2016). Джеймс Д. Лонг (James D Long), TEDxUofW (30 хв.). У цьому відео Джеймс Д. Лонг дає широкий огляд можливих дій індивідів і громадянського суспільства в контексті боротьби з корупцією та ролі технологій у цій боротьбі. Цей виступ ілюструє тезу про те, що «звичайні» люди з обмеженими ресурсами можуть впливати на боротьбу з корупцією, будучи інноваційними, рішучими, охочими та сміливими.

» Доступ за посиланням: www.youtube.com/watch?v=iFlgqzj4v70.

Як я називав імена, соромив і саджав у в'язницю (How I named, shamed and jailed) (2013). Анас Аремеяу Анас (Anas Aremeyaw Anas), TED2013 (12 хв.). Журналіст Анас Аремеяу Анас, не розкриваючи своєї особистості, викрив десятки історій про корупцію та організовану злочинність по всій Гані. У своєму виступі Анас, закривши обличчя, показує кадри з деяких своїх розслідувань і демонструє важливість боротьби з несправедливістю.

» Доступ за посиланням: www.youtube.com/watch?v=LRTTPs-AujA.

Як журналісти «Панама пейперс» організували найбільший злив даних в історії (How the Panama Papers journalists broke the biggest leak in history) (2016). Джерард Райл (Gerard Ryle), TED Summit (13 хв.). У цьому виступі в форматі TED Talk Джерард Райл ділиться інформацією про те, як проводилося розслідування Panama Papers.

» Доступ за посиланням: www.youtube.com/watch?v=qNvDRuGK84I.

Як викривати корупціонерів (How to Expose the Corrupt) (2009). Петер Ейген (Peter Eigen), TEDxBerlin (16 хв). У своєму виступі Петер Ейген описує контрвиступ на корупцію, на чолі якого стоїть його організація, Transparency International.

» Доступ за посиланням: www.youtube.com/watch?v=aRRE5TEnfsA.

Моя битва заради викриття державної корупції (My battle to expose government corruption) (2012). Хізер Брук (Heather Brooke), TEDGlobal 2012 (19 хв.). Журналістка Хізер Брук розкрила фінансові витрати Парламенту Великої Британії, що у 2009 році призвело до великого політичного скандалу. Вона закликає ставити нашим лідерам запитання за допомогою платформ, як-от запити за законом про свободу інформації та, зрештою, отримати певні відповіді.

» Доступ за посиланням: www.youtube.com/watch?v=sYUjyH8Y0No.

Чому молодих людей має турбувати корупція (Why young people should care about corruption) (2019). Transparency International (4 хв). Чи здатна молодь покласти край корупції? А чому вони взагалі мають про це хвилюватися? Чому важливо брати участь у виборах? Ось деякі з запитань, які Transparency International поставила чотирьом молодим панамцям з нагоди Міжнародного дня молоді.

» Доступ за посиланням: www.youtube.com/watch?v=50Cos3c9XZI.

> Вебсайти

«Приборкання корупції» (Curbing corruption) – хаб знань з різними інструментами і матеріалами на тему антикорупційних реформ.

» Доступ за посиланням: <https://curbingcorruption.com/>.

Involve – надає широкий набір інструментів, тематичних досліджень та публікацій на тему участі громадян в ухваленні рішень та побудові демократії.

» Доступ за посиланням: www.involve.org.uk/resources.

Міжнародна асоціація громадської участі (International Association for Public Participation – IAP2) надає цілу низку ресурсів для допомоги організаціям, особам, які ухвалюють рішення, політикам та практикам у покращенні якості громадської участі, які можуть бути використані для підбору тематичних прикладів або дискусій в аудиторії.

» Доступ за посиланням: www.iap2.org/page/resources.

> Тематичні дослідження, новинні повідомлення і блоги

Фітцгіббон, Вілл (Fitzgibbon, Will) (2018). «Ми – вороги наших лідерів»: зустріч із журналістами, які стоять за West Africa Leaks ('We are the enemies of our leaders': Meet the journalists behind West Africa Leaks). Міжнародний консорціум журналістів-розслідувачів (International Consortium of Investigative Journalists), 22 травня.

» Доступ за посиланням: www.icij.org/investigations/west-africa-leaks/enemies-leaders-meet-journalists-behind-west-africa-leaks/.

Харбер, Антон (Harber, Anton) (2018). Як журналісти розслідувачі допомогли зламати ситуацію на шкоду корупції (How investigative journalists helped turn the tide against corruption). News24, 19 травня.

» Доступ за посиланням: www.news24.com/Columnists/GuestColumn/how-investigative-journalists-helped-turn-the-tide-against-corruption-20180319.

Хлебо, Джессі (Hlebo, Jesse) (2015). Чи залишилося щось справжнє у вік соціальних мереж? (Is anything authentic in the age of social media?) The Conversation, 23 січня.

» Доступ за посиланням: www.nytimes.com/2012/03/07/business/web-sites-shine-light-on-petty-bribery-worldwide.html?mtrref=www.google.com&mtrref=www.nytimes.comhttps://theconversation.com/jesse-hlebo-is-anything-authentic-in-the-age-of-social-media-36633.

Олареваю, Толу (Olawaju, Tolu) (2019). Чи можуть соціальні мережі допомогти антикорупційним зусиллям? Тематичне дослідження в Нігерії (Can social media help anti-corruption drives? A Nigerian case study).

» Доступ за посиланням: <https://theconversation.com/can-social-media-help-anti-corruption-drives-a-nigerian-case-study-118190>.

Рекомендації з підготовки окремого курсу

У цьому модулі описується заняття загальною тривалістю в три години. Водночас теми, що містяться в ньому, можуть бути опрацьовані докладніше для створення окремого курсу. Обсяг і структура такого курсу будуть визначатися окремими потребами, пов'язаними з конкретним контекстом, разом з тим, тут подано пропозиції щодо його можливої структури.

Заняття	Тема	Стислий опис
1	Загальний огляд: як громадяни можуть брати участь у боротьбі з корупцією	Мають бути розкриті такі питання, як значення слова «громадянин», права і обов'язки громадян, а також співвідношення між активною громадянською участю та належним урядуванням. На цьому занятті має бути розглянута історія участі громадян в умовах демократії і сучасні трансформації такої участі. Викладач має розповісти про рух за відкриті дані та його вплив на участь громадян у боротьбі з корупцією. Ресурси: «Протиотрута від апатії» (The Antidote to Apathy) ³⁰
2	Колективна дія проти корупції	На цьому занятті можна розглянути питання колективної дії проти корупції. Якщо виходити з припущення про те, що корупція – це проблема колективу, то і зусилля з подолання корупції мають також бути колективними. Колективна дія ґрунтується на ідеї спільної роботи приватного сектору, громадянського суспільства та державного сектору над розв'язанням проблем внутрішньої корупції в державі. До ресурсів можна віднести Практичний посібник з колективної дії проти корупції Глобального договору ООН (UN Global Compact, A Practical Guide to Collective Action against Corruption) ³¹ (2015).
3	Роль медіа і розслідувальної журналістики	На цьому занятті має бути надана докладна інформація про історію розслідувальної журналістики, підходи журналістів останніх років до викриття корупції (колаборативний і багатюрисдикційний), а також вплив цих зусиль на корупцію в глобальному вимірі. Теми мають включати, зокрема, Mossack Fonseca Papers ³² , Paradise Papers ³³ та Wikileaks ³⁴ .

³⁰ Доступ за посиланням: www.youtube.com/watch?v=5Knz100ldLM.

³¹ Доступ за посиланням: <https://www.unglobalcompact.org/library/1781>.

³² Див. примітки 9-13.

³³ Більше інформації про Paradise Paper за посиланням: www.globalwitness.org/en/campaigns/corruption-and-money-laundering/paradise-papers/.

³⁴ Більше інформації про Wikileaks за посиланням: <https://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/10900863/benkler.pdf?sequence=1>.

Заняття	Тема	Стислий опис
4	Роль соціальних мереж у боротьбі з корупцією	Соціальні мережі використовуються як інструмент розкриття різноманітних порушень, включно з корупцією. Як у боротьбі з корупцією використовуються такі платформи, як Твіттер і Фейсбук? Чи є в цьому плані якісь недоліки? Як корупціонери використовують соціальні мережі і як цьому можна протидіяти? Тематичним прикладом може слугувати кампанія Bell Pottinger про «білий монопольний капітал» у соціальних мережах, фінансована корумпованими елітами Південно-Африканської Республіки для відвернення уваги громадськості від «увічнення» корупції та «захоплення держави» ³⁵ .
5	Громадянська журналістика і її переваги з погляду протидії корупції	Студенти можуть подивитися виступ у форматі TED Talk «Громадянська журналістика» (Citizen journalism), а після цього провести дискусію про те, що означає громадянська журналістика, і її наслідки для протидії корупції.
6	Громадянська журналістика і її недоліки	Дискусія в аудиторії про недоліки громадянської журналістики – фейкові новини, (о)суд медіа і вплив неперевіраних повідомлень на життя їхніх суб'єктів. Як можна розв'язати ці питання у просторі, який не регулюється? Чи відіграють традиційні медіа якусь роль у забезпеченні відповідальної та етичної громадянської журналістики?
7	Суб'єкти, що змінюють правила гри в боротьбі з корупцією	Студенти мають розглянути приклади осіб та організацій, які зробили значний внесок у боротьбу з корупцією. Викладач може обрати два приклади та розглянути під час заняття їхній профіль, а на завершення провести дискусію про те, що було зроблено правильно, які помилки були допущені, і які висновки можуть бути зроблені на основі історій обраних осіб. Наприклад, для дискусії можна взяти міжнародні приклади глобального впливу на боротьбу з корупцією та місцевих суб'єктів, актуальних для країни, що вивчається.
8	Прозорість і відкритий уряд	Студенти можуть приділити увагу ролі прозорості, доступу до інформації та відкритих даних у протидії корупції. На цьому занятті слід також вивчити основоположні цілі руху за відкритий уряд та зв'язок між концепціями відкритого уряду, громадянської участі та корупції.

³⁵ Доступ за посиланням: www.nytimes.com/2018/02/04/business/bell-pottinger-guptas-zuma-south-africa.html#:~:text=Bell%20Pottinger%2C%20P.R.-,Firm%20for%20Despots%20and%20Rogues%2C%20Met%20its%20End%20in%20South,levels%20not%20felt%20since%20apartheid.

Заняття	Тема	Стислий опис
9	Великі дані як інструмент боротьби з корупцією	Студенти можуть обговорити ідею великих даних та її застосування для висвітлення притаманних корупції тенденцій і закономірностей для підготовки узгоджених із контекстом рішень і реформ.
10	Блокчейн як інструмент боротьби з корупцією	Блокчейн був представлений як панацея для розв'язання питань прозорості, відстежуваності, дотримання правил, гнучкості та управління з боку зацікавлених сторін у сфері менеджменту ланцюжків постачання в приватному секторі. Якими можуть бути потенційні види його застосування в публічному секторі? У сфері реєстрації земельних ділянок вже існує багато застосунків на основі блокчейну. Стратегія щодо блокчейну до 2020 р. ³⁶ , що застосовується в Дубаї, – це проєкт, за яким Дубай планує перевести всі урядові сервіси на блокчейн платформу до 2020 року. Студенти можуть вивчити деякі з тестових сценаріїв для блокчейну, розглянутих у цьому модулі, та визначити, чи може блокчейн допомогти розв'язати проблему корупції в таких сферах як публічні закупівлі.

³⁶ Більше інформації див. за посиланням: <https://cointelegraph.com/press-releases/how-dubai-is-aiming-to-become-the-first-blockchain-powered-city-by-2020>.

UNODC

United Nations Office on Drugs and Crime

Vienna International Centre, P.O. Box 1400, 500 Vienna, Austria
Tel.: (0-26060 (1-43+, Fax: (5866-26060 (1-43+, www.unodc.org